

پژوهش‌ها/معماری اسلامی ۲۰

شماره شصت و دوم - ۱۳۹۷

فصلنامه علمی پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال ششم - شماره سوم - پائیز ۱۳۹۷

- تجلی عالم مثال در طراحی فضای شهری، سیری از خیال تا واقعیت: مورد پژوهی: میدان قبله شهر مشهد مقدس
سید عبدالهادی دانشپور / زهرا غفاری آذر / فاطمه درستی
- ارزیابی مفاهیم اسلامی طراحی مسکن، با هدف بازآفرینی در مسکن معاصر
رضا حسین پور / آریتا بلائی اسکویی / محمدعلی کی‌نژاد
- بازساخت مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری مکان در شهر ایرانی اسلامی: مورد پژوهی: مسجد نصیرالملک و مسجد جامع عتیق شیراز
علی‌رضا صادقی / مهدی خاکزند / امید باقرزاده
- بررسی تطبیقی تعامل کودک با محیط شهری از منظر اندیشه‌ی اسلامی و غربی
مرتضی میرغلامی / مینو قره‌بگلو / پریا پارسا
- آسیب‌شناسی پروژه‌ی مسکن مهر با توجه به آموزه‌های شهرسازی الگوی بومی سکونت (مورد مطالعاتی: بندر خمیر)
محمد صالح شکوهی بیدهندی / علی سبحانی / سپهر ژند
- گونه‌شناسی دیوارهای هو در معماری ایرانی
ترگس کریمی / رضا ایوبی / داریوش حیدری
- شاخص‌سازی قناعت در معماری
محمد مهوش / مهدی سعدوندی



پژوهش‌های معماری اسلامی

فصلنامه علمی - پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال ششم - شماره سوم - پاییز ۱۳۹۷

شماره شایا: X - ۹۷ - ۳۳۸۷

لیست داوران این شماره:

دکتر احد نژاد ابراهیمی (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
دکتر سعید نوروزیان ملکی (استادیار دانشگاه شهید بهشتی)
دکتر علی اسدیپور (استادیار دانشگاه هنر شیراز)
مهندس عبدالحمید نقره کار (دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران)
دکتر سمانه تقدیر (استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران)
دکتر رضا خیزالدین (دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران)
دکتر مریم روستا (استادیار دانشگاه شیراز)
دکتر جعفر طاهری: استادیار دانشگاه فردوسی مشهد
دکتر شهریار ناسخیان (استادیار دانشگاه هنر اصفهان)
دکتر محمدباقر کبیر صابر (استادیار دانشگاه تهران)
دکتر پریسا هاشم پور (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
دکتر محمدرضا عطایی همدانی (استادیار دانشگاه آزاد)
دکتر سعیدعلی تاجر (استادیار دانشگاه بوعلی همدان)

نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی بر اساس مجوز کمیسیون نشریات وزارت علوم تحقیقات و فناوری به شماره ۱۳۷۲۰۶/۱۸/۳ مورخ ۹۳/۷/۲۸ از شماره نخست دارای اعتبار علمی پژوهشی می باشد.

این مجله در پایگاه‌های (SID) و (ISC) نمایه می شود.

مدیر مسئول: معاونت پژوهشی دانشگاه علم و صنعت ایران

سر دبیر: دکتر محسن فیضی

مدیر داخلی: دکتر فاطمه مهدیزاده سراج

ویراستار ادبی فارسی: سارا متولی

کارشناس مجله: امیرحسین یوسفی - زهرا کاشانی دوست

ویراستار انگلیسی: محمد رضا عطایی همدانی

هیأت تحریریه:

دکتر سید غلامرضا اسلامی: دانشیار دانشگاه تهران
دکتر حسن بلخاری: استاد دانشگاه تهران
دکتر مصطفی بهزادفر: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر محمد رضا پور جعفر: استاد دانشگاه تربیت مدرس
دکتر مهدی حمزه نژاد: استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر اسماعیل شیعه: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر منوچهر طیبیان: استاد دانشگاه تهران
دکتر حمید ماجدی: استاد واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی
دکتر اصغر محمد مرادی: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر غلامحسین معماریان: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر فاطمه مهدیزاده سراج: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
مهندس عبدالحمید نقره کار: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر محمدتقی زاده: استادیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی
دکتر علی یاران: استاد وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

طراح جلد و صفحه‌آرا: امیرحسین یوسفی

قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال

مقالات مندرج در این مجله، الزاماً بیانگر نقطه نظرات «پژوهش‌های معماری اسلامی» و «قطب علمی معماری اسلامی» نمی باشد و نویسندگان محترم، مسئول مقالات خود هستند.

نشانی دفتر مجله: دانشگاه علم و صنعت ایران / قطب علمی معماری اسلامی / کد پستی ۱۶۸۴۶۱۳۱۱۴ / تلفن مستقیم: ۷۷۴۹۱۲۴۳ - ۰۲۱

نشانی راینامه: jria@iust.ac.ir / نشانی وب: <http://iust.ac.ir/jria>

ارزیابی مفاهیم اسلامی طراحی مسکن، با هدف بازآفرینی در مسکن معاصر*



رضاحسین پور*

دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

آزیتا بلالی اسکویی**

دانشیار معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

محمدعلی کی نژاد***

استاد دانشگاه صنعتی سهند

تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۰۱/۲۷ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۷/۰۶/۳۱

چکیده:

نیاز به مسکن یکی از اساسی ترین نیازهای بشری است. طبق اصل سی و یک قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مسکن مناسب حق هر شخص و خانواده ایرانی است؛ که در آن شاخص های کیفی مسکن، همواره به عنوان حساس ترین ابزار برنامه ریزی مسکن محسوب می شوند. به عبارتی طرح خانه ی مسلمان باید به صورتی باشد که امکان رشد و تعالی فرد، خانواده و جامعه را بر اساس عقاید اسلامی فراهم آورد. در این راستا دین مبین اسلام اصول راهنمایی را در جهت تحقق کیفیت مسکن مطلوب ارائه داده است. پژوهش با هدف پاسخگویی به این پرسش اساسی است که چه شاخص های کیفی معماری که متضمن ارزش های اسلامی و هویت مطلوب آن می باشد را می توان با توجه به تغییرات شرایط جامعه و تغییر شیوه زندگی مردم، در مسکن معاصر به کار بست؛ که بر این اساس به روش کیفی انجام شده و برای ارزیابی نهایی داده ها از روش تحلیل سلسله مراتبی بهره گرفته شده است. شیوه ی جمع آوری اطلاعات بر پایه ی چک لیست هایی برای تکنیک های مصاحبه و پرسشنامه بوده و در این مسیر از مطالعات اسنادی و کتابخانه ای استفاده گشته است. نتایج و یافته های تحقیق را می توان در قالب دو بخش شامل استخراج الگوهای کیفی مسکن از مفاهیم اسلامی در قالب مدل کیفی مسکن مطلوب اسلامی و ارزیابی الگوواره های استخراجی بر اساس نیاز مسلمان معاصر دسته بندی نمود.

واژه های کلیدی: سکونت، مفاهیم اسلامی، خانه ی سنتی، نیازهای امروزی.

* r.hosseinpour@tabriziau.ac.ir

**a.oskoyi@tabrizu.ac.ir

***ma_kaynejad@tabriziau.ac.ir

* این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد رضا حسین پور تحت عنوان «واکاوی سبک زندگی ایرانی-اسلامی در معماری مسکن» است که به راهنمایی خانم دکتر آزیتا بلالی اسکویی و آقای دکتر محمدعلی کی نژاد در دانشگاه هنر اسلامی به انجام می رسد.

۱. مقدمه

مسکن به‌عنوان بستری برای زندگی انسان با سایر ابعاد زندگی او در ارتباط و کنش متقابل است. هر ناحیه‌ی مسکونی باید با توجه به ساختارهای گوناگون خانوادگی و نیازهای مکانی و اجتماعی مختلف ساخته شده و با داشتن ویژگی‌های فضایی و اجتماعی خاص خود، محیطی منحصر به فرد را ارائه نماید. در دهه‌های اخیر به دلیل افزایش تقاضا برای مسکن در ایران، تلاش‌های بسیاری برای تأمین مسکن انجام پذیرفته؛ ولی آنچه عموماً نادیده گرفته شده؛ جنبه‌های کیفی بناها در کنار فزونی کمی آنهاست. واژه‌ی کیفیت مفهوم گسترده‌ای دارد؛ به‌طوری که می‌توان تعاریف مختلفی از آن ارائه داد که بیانگر شاخص‌های مختلفی از آن باشد. از این رو، جهت کسب مطلوبیت در حوزه‌ی مسکن در کنار توسعه‌ی کمی باید شاخص‌های کیفی در مطالعات برنامه‌دهی مسکن مورد بررسی قرار گیرند.

مسکن سنتی ایرانی در دهه‌های اخیر در مقابل شهرسازی، سبک زندگی و الگوی ساختمانی جدید تاب مقاومت و فرصت ابراز وجود و حفظ هویت خود را نیافت و با شتابگیری رشد جمعیت و مهاجرت، تشویق بی‌مطالعه و عجولانه‌ی متراکم‌سازی، رواج انبوه‌سازی و خلاصه شدن همه‌ی انگیزه‌های ساخت‌وساز در سوداگری، به تدریج رابطه‌ی معماری مسکن با خصوصیات و ظرایف زندگی ایرانی - که نشأت گرفته از مبانی متعالی اسلام پایه‌ریزی شده بود - قطع شد. از این رو، برای بازتدوین الگوی فراموش شده‌ی زندگی بومی مردم ایران با تغییرات متناسب با زندگی امروز، توجه به مقوله‌ی مفاهیم اسلامی - که زمینه‌ساز آسایش در مسکن سنتی بوده - ضروری می‌نماید. جدول ۱، به بیان ویژگی‌های کیفی مسکن معاصر در ایران می‌پردازد.

اسلام، آیین حق‌الهی است و آخرین و کامل‌ترین و بهترین دین در تأمین سعادت بشری و جامع‌ترین دین در تأمین مصالح دنیوی و اخروی انسان‌هاست. اسلام از ادیان و مکاتبی است که در محیط شهری نضج یافته و نسبت به شهرنشینی نظری کاملاً مساعد و تشویق‌آموز دارد. و از سویی دیگر، نسبت به جمع و جماعت نیز، التفاتی خاص دارد. بنابراین، نمی‌تواند نسبت به موضوعات مختلف مرتبط با شهر و سکونتگاه بی‌تفاوت باشد (نقی‌زاده ۱۳۹۰، ۲).

جدول ۱. ویژگی‌های کیفی مسکن معاصر ایران (مأخذ: نصر ۱۳۹۴)

تبدیل خانه به سرپناه	دیدگاه حاکم‌خانه‌ها
جزء‌نگری یا کل‌نگری بیش از حد	
سیطره کمیت به جای کیفیت	
فقدان پویایی و انعطاف‌پذیری در فضا	
فقدان بستر زندگی جمعی	
یکنواختی توأم با اختشاش	
کاهش حساسیت‌های فضایی شهروندان	
کاهش مشارکت فضا در تعیین حریم‌های خصوصی و برخوردهای اجتماعی	
کاهش حس مکان در خانه	
کاهش اهمیت فضاها را جداکننده‌ی بیرون و درون	
تقلیل زیربنا و توزیع کمتر سطح	
عدم توجه به تهویه و نور طبیعی	

بر همین اساس، در این پژوهش، ابتدا مفاهیم مرتبط با سکونت به بحث گذارده شده است. سپس در ادامه به ساختارشناسی این مفهوم از دید اندیشمندان معاصر و دیدگاه اسلام پرداخته شده است؛ تا برخی از ویژگی‌های مسکن مطلوب، بر اساس مفاهیم اسلامی - که با نظریات جهانی مطابقت دارند - بیان شود. از طرفی خانه موضوعی آشناست که بشر با آن رابطه‌ای طولانی و گسترده دارد؛ در واقع باید اذعان نمود که هیچ ساخته و فرآورده‌ی انسانی را نمی‌توان سراغ گرفت که از فرهنگ تأثیر نپذیرفته و یا بر آن اثر نگذارد (نقی‌زاده ۱۳۸۱، ۶۱). از این رو، پس از شاخص‌بندی مفاهیم اسلامی مربوط به خانه به ارائه مدل اسلامی مفاهیم سکونت مطلوب پرداخته شد. نکته‌ی حیاتی در مورد مسکن، پیچیدگی خاص این بنا در طراحی معماری می‌باشد که امری فراتر از پاسخ به برنامه است؛ چرا که باید چهره‌ای عمومی را در عین جریان زندگی خصوصی ساکنینش، به نمایش بگذارد. این به معنای پیروی از شرایط متنوع اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و به ویژه فلسفه‌ی فردی ساکنین است که در جوامع اسلامی نیز از فرد به فرد متفاوت خواهد بود. در نتیجه شناسایی

تطبیق داد؛ این معیارها و الگوها براساس شیوه‌ی پرسشنامه امتیازدهی و ارزیابی شدند. در نهایت تحقیق با تحلیل و ارزیابی الگوهای کالبدی مسکن و مطابقت دادن آن با نیازها و توان اقتصادی جامعه معاصر امکان برنامه‌ریزی کیفی برای طراحی‌های آتی مسکن را فراهم می‌کند.

چارچوب نظری با استفاده از روش کتابخانه‌ای، مرور نوشتارهای تخصصی مربوط به احادیث پیامبر، مسکن و محیط مسکونی و مبحث کیفیت در آنها تعیین شد؛ عوامل مرتبط با رویکردهای مختلف مربوط به کیفیت محیط‌های مسکونی اسلامی از نظر تخصصی مورد ارزیابی قرار گرفتند و مدل ارزیابی کیفیت مسکن بر اساس مدل‌های استاندارد ارزیابی کیفیت مسکن، در قالب مفاهیم هشت‌گانه کیفیت مسکن اسلامی تبیین گردید و در نهایت شاخص‌های کیفیت مسکن جهت استخراج الگو به شکل مدل اسلامی مسکن مطلوب ارائه شد. در ادامه، برای بررسی کاربردی و ارزش‌گذاری الگوهای استخراجی، در جامعه‌ی معاصر ایران از شیوه‌ی پرسشنامه استفاده شد؛ که جامعه‌ی آماری آن ۶۰۰ نفر از میان مردم شهر تبریز بودند که به شیوه‌ی نمونه‌گیری خوشه‌ای از میان اهالی محلات گوناگون با طیف‌های مختلف فرهنگی و اقتصادی به شکل تصادفی انتخاب شدند. نتایج این تحلیل، امکان امتیازدهی شاخص‌ها را بر اساس نیاز امروز افراد تعیین می‌کند؛ که به دلیل گستردگی تحقیق و نیز استفاده از سؤالات چندوجهی و قابل درک برای تمام افراد جواب‌های بدست آمده با ضریب تقریب ۸۳ درصدی قابل قبول می‌باشد. به دلیل همین ضریب اعتماد بالا و مذهبی بودن شهر تبریز امکان تعمیم آن به بسیاری از بخش‌های جامعه‌ی ایران اسلامی وجود دارد.

ضمن اینکه بررسی مطالعات انجام شده توسط سایر محققان، بهره‌گیری از نتایج آنها، مطالعه اسناد و منابع موجود از ابزار به کار رفته در این پژوهش هستند. در این تحقیق، تمامی ابزار گردآوری اطلاعات مکمل یکدیگر بوده و این روش، امکان تعیین اعتبار سایر روش‌ها یا بررسی عمیق‌تر انگیزه‌های پاسخ‌دهندگان و دلایلی را که برای پاسخ‌هایشان ارائه دادند؛ ممکن ساخت.

۱-۲. پیشینه‌ی تحقیق

شیوه و ترجیحات رایج زندگی افراد در جامعه و تأثیرات آن در طراحی حیاتی می‌باشد. لذا در این پژوهش، پس از جستجو در احادیث و روایات و استخراج الگوهای متناسب با آنها، برای دست یافتن به اندیشه‌های پویای قابل استفاده در سکونت اسلامی در دوران معاصر، این الگوها در میان افراد مسلمان امروزی به منزله قیاس گذاشته شده است؛ تا بتوان دریافت کدام‌یک از این معیارها بیشترین اهمیت را در زندگی مسلمان امروزی - که متأثر از ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی دوران حاضر است - ایفا می‌کند.

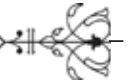
در واقع هدف پژوهش، رسیدن به معیارها و شاخص‌هایی برای تأمین کیفیت مسکن معاصر براساس مفاهیم اسلامی مطابق با نیاز انسان مسلمان امروزی است. نوشتار حاضر، در پی پاسخ به این پرسش اساسی است که چه شاخص‌های کیفی از معماری مسکن را می‌توان با توجه به تغییرات شرایط جامعه و تغییر شیوه‌ی زندگی مردم، در مسکن معاصر به کار بست تا ارزش‌های اسلامی و هویت مطلوب آن به دست آید. در واقع می‌توان سؤالات پژوهش حاضر را به شکل زیر ساده نمود:

۱. معیارها و مفاهیم اساسی مربوط به مسکن از منظر اسلام کدامند؟

۲. کدامیک از این معیارها با توجه به شرایط زندگی مسلمان معاصر در طراحی خانه مهم‌تر است؟

۱-۱. روش تحقیق

این پژوهش از نوع بنیادی-کاربردی است و روش انجام آن ترکیبی از روش‌های کیفی و کمی است. به این منظور، ابتدا مفاهیم و رویکردهای مربوط به معماری مسکن مطابق با مفاهیم اسلامی از متون و طبق احادیث در این زمینه استخراج گشته و به شکل تخصصی دسته‌بندی شده‌اند؛ تا بتوان مدل اسلامی سکونت مطلوب را از آن استخراج نمود. در ادامه‌ی روند تحقیق برای اینکه بتوان این شاخص‌ها و الگوها را ارزیابی نمود؛ به استخراج ریزمعیارهای سکونتی متناظر با هر یک مبادرت ورزیده شد. پس از آن، برای آن که بتوان این الگوها را با معیارهای مسلمان معاصر و نیز تغییرات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی معاصر



گذشته نمونه مشابهی برای آن یافت نمی‌شود و می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های کلان مسکن به کار آید. نتایج ارائه شده در این مقاله با ارائه الگوهای کیفی به دنبال کاربردی نمودن مطالعات کیفی در طراحی خانه و تلفیق سطوح معنا و کالبد است.

۲. مسکن

مسکن و معماری مسکن به دلیل ارتباط پیوسته با زندگی انسان‌ها، بیشترین ظرایف و پیچیدگی‌ها را دارد. معماری، فن سازماندهی فضاست و عامل ایجاد تحولات اساسی در روش‌های سازماندهی فضایی است. زمینه‌های دینی، تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی از جمله عواملی هستند که در شکل‌گیری آثار معماری به ویژه مسکن بسیار مؤثرند (ابراهیمی و اسلامی ۱۳۸۹، ۵). در ایران نیز، تحول در زمینه‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، افزایش ناگهانی جمعیت، مهاجرت به شهرها، عدم مدیریت صحیح، کمبود امکانات ساخت، عدم آشنایی دست‌اندرکاران با تکنولوژی ساخت تأثیرات نامطلوبی را در معماری به ویژه در حوزه‌ی مسکن در زمینه‌ی کیفی داشته است (شایرچی‌ما ۱۳۷۹، ۲۴۳). پژوهش حاضر، با شناخت حساسیت موضوع مسکن و هویت مطلوب آن، ضرورت پرداخت در این زمینه را با تکیه بر ارزش‌های اصیل جاری در زندگی میسر دانسته و در این راه، جهت دستیابی به مسکن مطلوب، مبانی و اصول مطرح در معماری و شهرسازی اسلامی برای طراحی مسکن را در رابطه با شاخص‌های پژوهش مورد بررسی قرار می‌دهد. تأثیر ارزش‌های اسلامی بر فضاهای زیستی، تأثیری بسیار مفید و حاکی از همه‌جانبه‌نگری اسلام و معماری اسلامی است (آصفی و ایمانی ۱۳۹۱، ۲۶)؛ و البته خداوند از مؤمنین خواسته فضایی را برای روح و روان خود در دل خانه جسم و فضای زندگانی مادی خود بنا کنند تا مسکن جایی باشد که در آن جلوه‌های الهی ظهور پیدا می‌کند (وثیق، پشتونی زاده، و بمانیان ۱۳۸۸، ۹۹). از این رو، تعیین و تدوین صفات کیفی آن نیز بایستی به طور ویژه‌ای انجام گردد؛ چرا که شادی و لذت زندگی و امنیت حقیقی مسکن در سایه‌ی ایمن بودن دل و روح انسان از اضطراب‌ها و دغدغه‌های روزمره به دست می‌آید (احمدی

با توجه به اهمیت خانه در اسلام، توجه به اصول طراحی مسکن در اسلام و تطابق آن با شرایط جهان امروز در بعد اجتماعی، فرهنگی و رفتاری ضروری به نظر می‌رسد. این اصول از قرآن کریم و احادیث ذکر شده در منابع معتبری چون نهج البلاغه، بحار الانوار، اصول کافی و میزان الحکمه و تفاسیر مرتبط با آنها قابل استخراج است. از جمله مطالعات دینی اخیر در حوزه‌ی معماری و شهرسازی اسلامی، می‌توان به کتاب «شاخص‌های معماری و شهرسازی اسلامی» رحیم قربانی اشاره کرد. علی‌رغم تلاش‌های به عمل آمده در زمینه‌ی تهیه کتب و مقالات متعدد پیرامون اصول طراحی مسکن از منظر اسلام، هنوز کاستی‌های فراوانی در تطبیق این امور با معماری معاصر ایران وجود دارد. در حوزه‌ی شهری، اندیشمندانی مانند بسیم سلیم حکیم (۱۳۸۰) به مطرح کردن اصول شهرسازی اسلامی و تطبیق این اصول با شهرهای عربی می‌پردازند. در حوزه‌ی اجتماعی نیز، هشام مرتضی (۱۳۸۷) این اصول را در چهار بخش «جامعه، محله، خانواده و فرد» بیان و بر کیفیت اجتماعی این اصول تأکید می‌کند. در پژوهش‌های اندکی به ویژگی‌های مسکن از دیدگاه اسلام پرداخته شده است (حائری ۱۳۸۸؛ تقی‌زاده ۱۳۷۹؛ زارع ۱۳۹۰؛ سرتیپی پور ۱۳۸۳؛ هاشمی طغرالجردی ۱۳۹۰؛ نصیری ۱۳۸۸؛ بمانیان ۱۳۸۹؛ نصر ۱۳۹۴؛ امین‌پور ۱۳۹۴؛ حمزه‌نژاد ۱۳۹۴). در حوزه‌ی مسکن، مطالعات محمد نقی‌زاده پیرامون ویژگی‌های کیفی مسکن مطلوب (۱۳۸۴) و مبانی مسکن ایرانی اسلامی (۱۳۹۰) درخور توجه بوده است.

اما در این بین، تلاش برای بیان کیفیات به تنهایی نمی‌تواند منجر به ارتقای طرح خانه، تحقق ارزش‌های فرهنگ اسلامی و برآورد نیازهای افراد ساکن خانه باشد. در پژوهش حاضر، علاوه بر بررسی احادیث پیامبر(ص) و نظرات اندیشمندان اسلامی، به استخراج تخصصی اصول اسلامی مربوط به مسکن و ارائه‌ی الگوهای معماری مطابق با آن برای استفاده در معماری مسکن معاصر اقدام شد؛ که دستاوردی مهم به شمار می‌آید. در نهایت این الگوها بر اساس نیازهای کاربران معاصر خانه‌ی اسلامی اولویت‌بندی شد؛ که این مهم بدعت اساسی در این تحقیق است که در



امنیت اجتماعی، قرآن کریم مواردی چون همسر، شب، خواب و در مراحل بالاتر، ایمان و تقوای الهی را موجب آرامش دانسته (هاشمی رفسنجانی ۱۳۸۴، ۲۱۵-۲۳۶) که بعضی از آنچه باعث آرامش انسان می‌شود؛ در خانه وجود دارد (سوره نحل: آیه ۸۰)؛ و بعضی دیگر وابسته به شرایط زمان و مکان بستر آنها در خانه شکل می‌پذیرد.

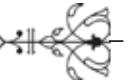
مسکن مسلمان براساس نیازهایش دارای دو بعد است: یک بعد او به سمت نیازهای معنوی (بعد معنایی)، و بعد دیگر او به سمت نیازهای مادی (بعد کالبدی) حرکت می‌کند. بر همین اساس، طبق احادیث مسکن اسلامی نیز فراتر از یک واقعیت عینی می‌رود و با فطرت آدمی ارتباط دارد و پاسخگوی نیازهای اساسی مادی و معنوی است. به همین جهت، در پژوهش حاضر نیز، احادیث از دو باب معنایی و کالبدی استنباط شده‌اند. به عبارت دیگر اصل، رسیدن به کمال مطلوب الهی است که در نهاد انسان‌ها فطرتاً وجود دارد. معمار بنا در ساخت خانه جز پرستش هدفی ندارد که این نکته بیانگر این است که، معمار مسلمان ساخت خانه را امری مقدس و آیینی می‌داند (سوره بقره: آیه ۱۲۷). به عبارتی، اگر غایت ساخت مسکن کمال انسانی و رسیدن به خدا باشد؛ خداوند انسان را در این امر هدایت خواهد نمود (سوره حج: آیه ۲۶). خانه جدای از شکل و ظاهر آن، چه کاخ باشد چه کوخ، یک نعمت الهی می‌باشد که باید انسان را به ذکر خداوند سوق بدهد (سوره اعراف: آیه ۷۴). خانه خودش وسیله است و نباید هدف محسوب گردد. که اگر اینچنین شود و باعث غفلت از یاد خداوند و کرامت انسانی شود؛ ارزشی برخوردار نمی‌باشد (سوره توبه: آیه ۲۴؛ سوره قصص: آیه ۵۸). در حقیقت معمار مسلمان با بهره‌گیری از هویت دینی و اعتقادی - که محدود به زمان و مکان خاص نیست - فضایی را خلق می‌کند که بازتاب اندیشه‌های خویش باشد و به نیازهای درونی افرادی که در آنجا زندگی می‌کنند؛ توجه کند. به عنوان مثال، مسکن سنتی همواره بر اساس عقاید مذهبی ساکنین آن خلق می‌شده‌است. معمار مسلمان تا حد امکان به اصول، قواعد و روش‌های احداث خانه در آیات و احادیث توجه می‌نمود و لذا اثری که خلق می‌کرد؛ بر مبنای آن الگوها شکل می‌گرفت و همواره روح دینی در مسکن

دیسفانی و علی آبادی ۱۳۹۰، ۱۹).

از آنجایی که انسان فطرتاً خواهان آرامش و مکان محفوظ می‌باشد؛ تأمین مسکن یکی از مسائل مهم معیشت بشر محسوب می‌شود؛ و در این راستا تأمین توأمان نیازهای مادی و معنوی انسان می‌بایست مدنظر قرار گیرد. معیارهای مطلوب مسکن تنها به این محدود نمی‌شود که سرپناه و محافظ انسان در مقابل شرایط نامساعد جوی و آسیب حیوانات و احتمالاً آسیب هم‌نوعانش باشد و یا قیمت مناسبی داشته باشد؛ مسکن مناسب - همانطور که از آیات قرآن و احادیث برمی‌آید - باید شرایطی داشته باشد که بتواند فراهم‌آورنده‌ی آرامش و آسایش برای ساکنان خویش باشد. اگر بتوان برای سکونت به شکل عام ویژگی‌ها و خصوصیتی بر مبنای آموزه‌های دین تدوین کرد؛ می‌توان با تطبیق دادن این ویژگی‌ها در زمان‌ها و مکان‌های گوناگون، تصمیم درست و مناسبی برای طراحی و ساخت خانه مطلوب اتخاذ نمود.

۱-۲. مسکن در فرهنگ اسلامی

مسکن از مهم‌ترین نعمت‌هایی است که تا آن نباشد دیگر امکانات برای بشر گوارا نخواهد بود. خانه، محیطی است که انسان می‌تواند از طریق آن اصلی‌ترین نیازهای فردی و اجتماعی خود را برآورده سازد. حضرت علی(ع) در این باره فرموده‌اند: آگاه باشید ای بندگان خدا، پرهیزگاران از دنیای زودگذر به سلامت گذشتند و آخرت جاودانه را گرفتند؛ پرهیزگاران در بهترین وجه در خانه‌های دنیا سکونت کردند (نهج البلاغه، فراز دوم، نامه ۲۷). از نظر اسلام، انسان باید در شرایطی زندگی کند که بتواند بهتر عبادت کند و خود را برای زندگی اخروی آماده نماید؛ این گونه نیست که فرد پرهیزگار حتماً باید در جایی تنگ و تاریک و محروم از امکانات زندگی کند. قرآن کریم آن لذتی را حرام کرده که آرامش را از آدمی می‌گیرد و برای او بدبختی و نگرانی به دنبال می‌آورد. همانطور که حضرت علی(ع) می‌فرماید: دنیا خانه‌ی عبور است که باید از آن بهترین استفاده را نمود. باید برای خانه‌ی دائمی وسیله و امکانات برداشت و از جای ناپایدار برای مکان جاویدان استفاده کرد (نهج البلاغه، خطبه ۲۰۳). با توجه به نیاز انسان به کسب آرامش درونی و



دل خود پدید می‌آورد و در آن سکنی می‌گزیند (پورمند و ریخته‌گران ۱۳۸۵، ۴۹).

بر اساس یافته‌های این بخش در ادامه با توجه به آیات و نیز احکام اساسی دین، سعی در دسته‌بندی آیات و احادیث در قالب اصول کلی سبک زندگی اسلامی متناظر با مسکن می‌شود؛ که به تفصیل به آنها پرداخته می‌شود.

۲-۲. اصول و منتهی‌های سبک زندگی اسلامی مؤثر

در طراحی مسکن

اسلام شیوه‌ای برای زندگی به همراه آرمان‌ها و ایده‌آل‌های اجتماعی است و دربرگیرنده‌ی بسیاری از اصول نظام اجتماعی است. این اصول در جهت انطباق زندگی مسلمانان با اهداف و پیام اسلام تدوین گردیده و پیروی از این اصول همانند جوامع اولیه مسلمانان سبب ایجاد محیط‌های هماهنگ اجتماعی و فیزیکی خواهد شد و نادیده انگاشتن آنها، سبب تخلف از سنت شده و شرایط فیزیکی و اجتماعی زندگی مسلمانان را به شدت تحت تأثیر قرار خواهد داد. از دیدگاه اسلام تمامی زندگی یک فرد مسلمان، تابع مشیت الهی بوده و جامعه‌ی مسلمانان هرگز از قوانین خداوند جدایی‌پذیر نخواهد بود. شریعت برای رفتار قانونمند یک مسلمان در تمامی جنبه‌های زندگی فردی و اجتماعی، قوانینی در نظر گرفته است که منبع اصلی این قوانین «قرآن کریم» می‌باشد. قرآن کریم وحی الهی و اراده‌ی خداوند بزرگ است. سیره و روش زندگی پیامبر اسلام (ص) و ائمه‌ی معصومین (ع) منبع دیگری است که احکام خداوند را به صورت غیرمستقیم و در قالب احادیث بیان می‌کند. دین یعنی قوانین اسلامی، که برای تشریح اصول اسلام و حفاظت از آنها در مقابل سوء تعبیرات بشر، پایه‌گذاری گردیده است که از طریق مفاهیم و منابع خود قصد دارد برای مسلمین به مثابه یک راهنما در رابطه با آنچه مجاز یا غیر مجاز است؛ عمل کند. بنابراین، هر زمان که موضوعی از جمله مباحث طراحی و برنامه‌ریزی ساخت مسکن، بتواند منشأ و دلیلی برای تخلف از اصول دین باشد حتی اگر فقط کمترین احتمالی هم به آن برود؛ بایستی آن را مطابق با منابع و روش‌های مختلف شریعت اسلامی، مورد بررسی و تحقیق قرار داد (مرتضی ۱۳۸۷).

سنتی جریان می‌یافت (اخوت ۱۳۹۰، ۶۷). با توجه به اهمیت وجود آرامش در خانه، پژوهشگران از زوایای متنوعی به آن پرداخته‌اند که در ذیل به برخی از آنها اشاره شده است.

○ خانه و نظام صلح و آرامش: اسلام دارای نظامی است که، خودسازی و صلح و آرامش درونی انسان با خود را، پایه و اساس سلامت و امنیت اجتماعی می‌داند. اهمیت این نظام که از خانه شکل می‌گیرد؛ در این است که هم پرورش استعدادهای کودک، در جهت تعالی او و جامعه در گرو تربیت صحیحش توسط والدین بوده؛ و هم، تکامل روحیه‌اش در گرو احسان به دیگران و به خصوص به والدین قرار داده شده؛ زیرا پس از عبادت پروردگار اولین توصیه به این احسان می‌باشد (آصفی ۱۳۸۵، ۹۰-۹۲).

○ مسکن اسلامی تسهیل‌کننده‌ی عبادت: با توجه به جایگاه تفکر و عبادت در آموزه‌های اسلام، لازم است تا مسکن، به‌عنوان وسیله، انسان را در وظیفه‌ی بندگی و انجام عبادت یاری نماید؛ پس باید در این مسیر مشکلی فراهم نکرده و با کیفیات ویژه‌ی فضایی «صوری و ساختاری» خود انسان را کمک کند تا این عبادات را در کامل‌ترین و روحانی‌ترین صورت خود انجام دهد (علی‌آبادی ۱۳۸۴، ۱۰-۱۲).

○ خانه مرکز انس و حرم خانواده: خانه‌ی مسلمانان با حیاط داخلی محصور از چهار جانب و یا باغ محصور آن که چشمه یا چاهی در داخل آن هست؛ باید مثابه این دنیا باشد. خانه، حریم خانواده و قلمرو زن می‌باشد که مرد میهمانی در آن قلمرو است. خانه‌ی اسلامی، به روی دنیای خارج کاملاً بسته است؛ و به این وسیله زندگی خانوادگی از حیات مشترک جدا می‌گردد و فقط بالای آن به سمت آسمان باز می‌باشد که بدین طریق، آسمان در پایین، در چشمه‌ی آب حیاط انعکاس می‌یابد (بورکهارت ۱۳۷۶، ۱۸۹).

○ خانه تصویری از جهان و هستی: خانه نمادی از خود (انسان) و تجلی‌گاه سنن فرهنگی آن جامعه تلقی می‌شود. خانه بر مبنای تصویری که انسان از جهان و هستی دارد؛ طراحی و ساخته می‌شود. اگر انسان تصور یک نظم متعالی مبتنی بر آرامش را از جهان در نظر داشته باشد؛ محل سکونت او، بازتابی از این اندیشه خواهد بود. انسان آرام و باطمینان، با طراحی و ساخت خانه سرپناهی برای آرامش



می‌دهد و منظور از این دوری و نزدیکی دوری و نزدیکی از خانه است» (تفسیرالمیزان، برگرفته از لوح فشرده جامع التفاسیر نور ۲). در روایتی نیز از رسول خدا (ص) نقل شده است: «تا چهل خانه از روبرو، پشت سر و طرف راست و چپ همسایه محسوب می‌گردند» (اصول کافی، ج ۲، ۶۶۹). روابط مستحکم با همسایگان نبایستی فقط به همسایگان مجاور محدود شود؛ بلکه بایستی تا همسایگان دورتر نیز گسترش یابد. امیرالمؤمنین (ع) در وصیت‌نامه‌ی خود به نقل از پیامبر اکرم (ص) درباره‌ی حق همسایه می‌فرماید: «امیرالمؤمنین (ع) در وصیت خود در هنگام وفاتشان می‌فرمایند: سوگند به خداوند در مورد همسایگانان، خداوند آن چنان در رابطه با همسایه به پیامبران سفارش می‌نمود که ما پنداشتیم شاید همسایه مجاز به داشتن سهمی از ارث باشد» (بحارالانوار، ج ۷۱، ۱۵۳).

و همچنین ایشان در وصیت‌نامه‌ی خود به امام حسن (ع) در رابطه با همسایه می‌فرمایند: «حضرت علی (ع) در وصیت خود به امام حسن (ع) می‌فرمایند: قبل از حرکت در راهی، همراهت را انتخاب کن و قبل از این که خانه‌ای را برگزینی از همسایه‌ات جو یا شو» (همان، ۱۵۵). به این ترتیب، ارتباط نزدیک همراه با احترام باید در بین همسایگان برقرار باشد و هر گونه آزار و اذیت و تجاوز به حقوق همسایه در نظر اسلام مردود می‌باشد. در این رابطه در حدیثی از امام حسین (ع) آمده است: «ملعون است کسی که همسایه‌اش را بیازارد» (همان، ۱۵۷).

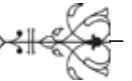
بر این مبنا، حقوق و اصولی در روابط و رفتارهای همسایگان در روابط و رفتارهای همسایگان با یکدیگر وجود دارد که بر مبنای این معیارهاست که باید طراحی فضای مشترک و مشاعات مجموعه خانه‌ها شکل بگیرد. در رساله‌ی حقوقی امام سجاده (ع) حقوق همسایه بدین شرح آمده است: «اما حق همسایه‌ات حفظ اوست در نهان و بزرگداشت او در عیان و حمایت او در صورتی که ستم‌دیده باشد...». و همچنین از پیامبر اسلام (ص) در رابطه با حقوق همسایه این گونه نقل شده است: «...بنای خویش را از خانه‌ی او فراتر نبرده و او را از نسیم فرح‌بخش محروم نکنی» (نهج‌الفصاحه، ۲۹۱). آن چه در این توصیه‌ها آشکار است؛ لزوم وجود ارتباط

براساس آنچه رفت برای استخراج اصول و معیارهای اسلامی مسکن که در نهایت به مدل اسلامی مسکن مطلوب خواهد انجامید؛ از منابع اصلی دین اسلام یعنی «قرآن کریم» و «سنت» استفاده می‌شود تا در نهایت بتوان از طریق ارزیابی آن با نیاز جامعه امروز به اصول کالبدی جهت استفاده در طراحی معماری دست یافت. به این ترتیب در ادامه به مواردی پرداخته شده که به‌عنوان منش‌های طراحی از منابع اسلامی (البته در حد توان این پژوهش) برای طراحی خانه مورد نظر قرار گرفته است.

۵ همسایه‌داری (اصل لاضرر و لاضرار)

اسلام، همسایه و همسایه‌داری را به‌عنوان یکی از ابزارها برای تحقق مفهوم امت اسلامی می‌داند؛ و برای آن که روابط پایدار و مستحکم در بین همسایگان ایجاد گردد؛ توصیه‌های اخلاقی و در بعضی موارد دستورات حقوقی خاص وضع کرده است. قرآن کریم همسایگان را شایسته‌ی همدردی، محبت، مهربانی و رفتار همراه با احترام می‌داند. اسلام بر تمام کسانی که در همسایگی یکدیگرند دستور داده است که نسبت به یکدیگر با احترام رفتار کنند و در غم شادی یکدیگر سهیم باشند و از هر گونه آزار و اذیت پرهیزند. در قرآن کریم، آیه ۳۶ سوره ی نساء آمده است: «و خدا را بپرستید و هیچ را همتای او قرار ندهید؛ و به پدر و مادر، نیکی کنید همچنین به خویشاوندان و یتیمان و مسکینان، و همسایه‌ی نزدیک و همسایه‌ی دور، و دوست و همنشین، و واماندگان در سفر، و بردگانی که مالک آنها هستید؛ زیرا خداوند کسی را که متکبر و فخر فروش است او از ادای حقوق دیگران سرباز می‌زند؛ دوست نمی‌دارد (سوره نساء: آیه ۳۶). و همین طور از پیامبر اسلام (ص) نقل شده است: «حرمت همسایه در نزد انسان همانند حرمت مادر برای او است» (بحارالانوار، باب ۲۶، روایت ۳۴).

به این ترتیب، نیکی کردن و حرمت گذاشتن به همسایه در کنار نیکی و حرمت به پدر و مادر و خویشاوندان آمده است که خود بر اهمیت همسایه‌داری تأکید دارد. در آیه‌ی فوق، اشاره به دو نوع همسایه شده است: «اولی همسایه‌ی نزدیک و دومی همسایه‌ی دور. چون کلمه (جنب) به معنای اجنبی است و در این جا قرینه نامبرده معنای دور را به آن



مستقل برای هر واحد و نیز در نظر داشتن امکانات متناسب برای هر یک از واحدها مانند پارکینگ و انبارهای برابر و مناسب از بروز اختلاف در طول زمان میان همسایگان جلوگیری می‌کند.

۵. سادگی و پرهیز از اسراف (اصل اعتدال)

اسلام دین عدالت و میانه‌روی است. به همین سبب انسان را از افراط در تمامی جنبه‌های زندگی منع کرده است. خارج شدن انسان از حد و مرز در انجام هر کاری را اسراف گویند که هم گاهی در اندازه و مقدار یک چیز است و گاهی در کیفیت و چگونگی آن. واژه‌های «اسراف» و «تبذیر» در مقابل واژه‌های «اقتصاد» و «اعتدال» قرار دارند و با اندک تفاوتی یک مفهوم و پیام را می‌رسانند. با در نظر گرفتن معانی لغوی این دو واژه چنین به نظر می‌رسد که هر گاه این دو در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند؛ اسراف به معنی خارج شدن از حد اعتدال - بی آن که چیزی را ضایع و نابود کرده باشد - اما به معنی از بین بردن و هدر دادن چیزی است (یعقوبی ۱۳۸۶، ۲۰). از آیات قرآن و روایات این معنا به دست می‌آید که افراط و تفریط و خروج از اعتدال در هر کاری مذموم و ناپسند است و زیست شایسته در سایه‌ی معتدلانه حرکت کردن امکان‌پذیر است. امام علی (ع) در نهج‌البلاغه درباره‌ی اسراف و خروج از اعتدال و جایگاه این رفتار در نزد مردم و خداوند می‌فرماید: «آگاه باشید مال را در غیر مورد استحقاق صرف کردن تبذیر و اسراف است. ممکن است این عمل انسان را در دنیا بلندمرتبه کند؛ اما مسلماً در آخرت پست و حقیر خواهد کرد. در نظر توده‌ی مردم ممکن است سبب اکرام گردد؛ اما در پیشگاه خدا موجب سقوط مقام انسان خواهد شد» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۲۶). همچنین در قرآن کریم تبذیرکاران را در کنار شیطان که کافر به خداوند است؛ قرار می‌دهد. مقوله‌ی اعتدال و پرهیز از اسراف در قرآن و سنت پیامبر (ص) و معصومین در تمام جنبه‌های زندگی به عنوان یک اصل مورد توجه می‌باشد و معماری نیز به عنوان وجهی از زندگی از این قاعده مستثنا نیست. در آیات و روایات مربوط به خانه، پرهیز از اسراف در چهار جنبه از معماری مسکن مورد تأکید قرار گرفته است که عبارتند از:

- تأکید بر عدم ساخت بنا به منظور سرگرمی و تفنن

تنگاتنگ مابین همسایگان می‌باشد. زیرا تنها در صورت وجود رابطه‌ی مستمر و مستحکم بین همسایگان است که می‌توان انتظار رفتارها و روابط فوق را داشت. پس باید این ارتباط در فضاهای مشخص و پیش‌بینی شده‌ای برقرار گردد. در حال حاضر، ارتباط بین همسایگان در ساختمان‌های کنونی بیشتر در فضاهای مشترک مانند ورودی‌ها، لابی‌ها، پارکینگ‌ها، راه‌پله‌ها، و بالابرها برقرار می‌گردد. به غیر از لابی‌ها و حیاط‌ها و گاهی ورودی‌ها، که بعضاً در ساختمان‌ها وجود دارند؛ بقیه‌ی فضاهای اشاره شده به‌عنوان فضای حرکت و گذر محسوب می‌گردند. بنابراین انتظار برقراری ارتباط مؤثر و عمیق بین همسایگان در این گونه مکان‌ها بسیار ضعیف و غیرقابل انتظار است. به این ترتیب باید راهکارهایی در طراحی در نظر گرفته شود که ارتباط همسایگان در مکان‌های خاص به عنوان فضای مکث و سکون، برقرار شود. البته باید به این نکته نیز توجه شود که حفظ حریم خصوصی هر خانه نباید تحت تأثیر ارتباطات همسایگان، مورد غفلت واقع گردد و باید سلسله‌مراتب حریم فضاهای مشترک و عمومی، فضاهای نیمه‌عمومی، فضاهای نیمه‌خصوصی و فضاهای خصوصی چه در داخل و چه در بیرون خانه رعایت گردد. موضوع دیگر که می‌توان بدان توجه کرد آن است که روابط همسایگان تنها محدود به اعضاهای بزرگسال خانواده نمی‌باشد. کودکان یکی از گروه‌های مهم در خانه می‌باشند که بسیاری از ارتباطات، رفتارها و کنش‌های مابین خانواده‌ها بر مبنای این گروه روی می‌دهد. بنابراین در طراحی فضاهای مشترک مورد استفاده‌ی همسایگان باید به نوع ارتباط و چگونگی برقراری آن برای کودکان نیز توجه نشان داد. فضاهای بازی مشترک برای کودکان یکی از مواردی است که در شرایط کنونی مورد غفلت طراحان قرار می‌گیرد.

علاوه بر در نظر داشتن فضاهای مناسب برای تعامل همسایگان باید توجه شود که هر گونه طرحی که منجر به بروز اختلاف و درگیری به سبب نادیده گرفتن حقوق همسایگان توسط طراح شود. باید مورد بازبینی قرار گیرد. برای مثال استفاده از سیستم‌های گرمایش و سرمایش



او کفایت می‌کند؛ ولی وسعت خانه به خاطر فخرفروشی به همسایه و مباحثات نزد برادرانش باشد» (بحارالانوار، باب ۲۶).

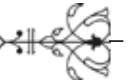
روایات فوق به این مطلب اشاره دارد که یکی از مظاهر ساخت برای تفاخر و ریا، بنا کردن بیش از نیاز و کفایت فرد است. این موضوع را می‌توان به عنوان اسراف در ساخت مورد توجه قرار داد. بنابراین ساختن بیش از نیاز خانواده از موجبات خروج از اعتدال و اقتصاد بیان شده است. در حدیثی در این رابطه از امام حسین (ع) آمده است: «هر ساختمانی که بیش از کفاف صاحبش باشد؛ روز قیامت وبالی بر گردن او خواهد بود (برخی تعبیر فساد را آورده‌اند)» (بحارالانوار، باب ۲۶). پیامبر اسلام (ص) آن هنگام که اشراف مکه شرط ایمان و همراهی با پیامبر اکرم (ص) را فاصله گرفتن از ضعفا و داشتن زندگی اشرافی برای پیامبر دانستند؛ این نوع زندگی را از موانع پذیرش حق و بهره‌مندی از هدایت الهی بیان کرد. زندگی تجمل‌گرایی علاوه بر اینکه جامعه را دچار بحران اقتصادی می‌کند؛ دارای آثار فرهنگی نامطلوبی برای جامعه است که از آن جمله به متزلزل شدن آرامش روحی، زیاده‌طلبی و تعرضی به حقوق دیگران، آسیب دیدن ارزش‌ها، تبدیل ضد ارزش‌ها به ارزش ایجاد فاصله‌ی طبقاتی و تنزل شخصیت، منزلت و اهداف انسانی در آیین اسلام اشاره شده است. خانه بایستی شامل فضاهای غیرضروری نبوده و ویژگی‌های مکانی آن، باید نمایانگر استفاده کامل و کافی ساکنین خانه از آنها باشد. برای مثال اگر هر مکانی در خانه ویژه کاربرد خاصی باشد؛ نمی‌توان توانایی عملکرد خانه را به حداکثر رساند.

از نظر علامه مطهری، تسلط مردم بر اموال خود، منوط به محدوده‌ای است که اسلام تعریف کرده و تضييع مال به هر شکل و به هر صورت در زبان اسلام از آنها به اسراف و تبذیر، تعبیر شده و ممنوع است. از این رو، همه اجزای زندگی شهر اسلامی چنان طرح‌ریزی شده‌اند که از عواملی که طبیعت در اختیار آدمی گذاشته حداکثر بهره‌برداری را داشته باشد (کرمی ۱۳۹۲). سلمان فارسی می‌فرماید: «رسول خدا با ما عهد کرد و فرمود: باید زاد شما به اندازه‌ی زاد سواری باشد. می‌ترسم که از آن حد تجاوز کرده باشم و در کنار

• تأکید بر عدم ساخت خانه بیش از نیاز انسان
• تأکید بر حذف تزئینات زائد و بی رویه از خانه
• تأکید بر توجه به عدم تمایز خانه‌ی ساخته شده با دیگر بناهای محله

به این ترتیب در آیات و روایات مفهوم سادگی در بنا کردن خانه بر مبنای چهار اصل فوق بیان شده است که به نظر می‌رسد رعایت این موارد می‌تواند امر سادگی را در ساخت خانه متضمن گردد. در قرآن کریم و در آیات سوره‌ی شعرا در نکوهش ساخت بناهای مجلل و صرفاً به منظور سرگرمی و از روی هوی و هوس این گونه آمده است: «آیا شما بر هر مکان مرتفعی نشانه‌ای از روی هوا و هوس می‌سازید؟ و قصرها و قلعه‌های زیبا و محکم بنا می‌کنید شاید در دنیا جاودانه بمانید؟!» (سوره شعرا: ۱۲۸ و ۱۲۹).

کلمه «ریع» به معنای بلندی از زمین می‌باشد و کلمه «آیت» به معنای علامت و نشانه است و کلمه «عبث» به معنای آن کاری است که هیچ نتیجه و غایتی بر آن مترتب نمی‌شود. گویا قوم هود(ع) در بالای کوه‌ها و نقاط بلند، ساختمان‌هایی می‌ساختند؛ آن هم به بلندی کوه، تا برای گردش و تفریح بدان جا روند؛ بدون اینکه غرض دیگری در کار داشته باشند؛ بلکه صرفاً به منظور تفاخر نمودن به دیگران و پیروی هوی و هوس، که در این آیه ایشان را برای این عمل شأن مذمت می‌نماید (ترجمه المیزان، ج ۱۵، ۴۲۱). به این ترتیب ساخت بی‌هدف و بی‌غرض و صرفاً ساختن برای ساختن در نظر اسلام نوعی بیهودگی محسوب می‌شود و همچنین در کنار این رفتار، ساختن برای فخرفروشی و تجمل قرار گرفته است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بیهوده‌سازی و مجلل‌سازی هم‌سنگ یکدیگر و دو روی یک سکه‌اند و مورد خشم و عذاب الهی می‌باشند. همچنین در روایتی از پیامبر اسلام (ص) در نکوهش ساخت بنا به منظور تفاخر آمده است: «هر که ساختمانی را به خاطر فخرفروشی و ریا بسازد؛ خداوند برای او در روز قیامت شعله‌ای را خواهد فرستاد که به گردن او حلقه زده و او را به آتش می‌اندازد که به قعر جهنم خواهد رفت مگر اینکه توبه کند. از حضرت سؤال شد چگونه فردی به خاطر ریا و فخرفروشی خانه‌ای را می‌سازد؟ گفتند: آن فرد ساختمانی را می‌سازد که برای



کوچک را از سختی های دنیا بر مؤمن شمرده شده است. و همین طور از امام صادق (ع) نقل شده است که سه چیز باعث ناگواری و شومی است که خانه ی کوچک و همسایه ی شرور از موارد آن است. به این ترتیب باید میان سادگی و محقر بودن بنا تفاوت قائل بود و به منظور رعایت سادگی نباید در اجرای جزئیات مناسب و استفاده از مصالح مرغوب کوتاهی کرد.^۲

آن چه در این قسمت بدان پرداخته شد؛ تأکیدی بر سادگی و بی آلاچی در ساخت خانه بود. این توجه و منش در طراحی خانه می تواند در حال حاضر راهگشایی برای طراحان مسکن باشد. پرداختن بسیار به تزئینات پرخرج، سوءاستفاده از امکانات و منابع، هدر دادن فضا و... از عواملی است که تهدیدکننده ی خانه ی امروز شهرهای ماست که تنها با توجه به این اصل یعنی سادگی و عدم اسراف می تواند رفع گردد.

○ حفظ حریم های خانه (اصل محرمیت)

در آیات و روایات اسلامی بر این موضوع که حریم خصوصی خانواده و افراد باید از تعدی و دسترس دیگران مصون باشد؛ تأکید شده است. از این رو، حریم خصوصی خانه در بسیاری از آیات قرآن کریم به طور قابل توجهی مورد اشاره قرار گرفته است. به طور کلی براساس آیات و روایات در رابطه با خانه دو نوع حریم را می توان متصور شد؛ حریم درونی و حریم بیرونی. بدین معنا که حریم درونی بر آن مواردی تأکید دارد که باید در بین اعضای خانواده حفظ گردد و عدم رعایت آن ها موجب از بین رفتن حرمت ها و احترام مابین اعضای خانواده می گردد و حریم بیرونی شامل مواردی است که کانون خانواده را از دسترس و تعدی دیگران حفظ می کند و جامعه را از آسیب مصون می دارد. بر این مبنا، حریم های بیرونی و درونی خانه را می توان تحت عناوین ذیل مورد بررسی قرار داد.

- ورود به خانه و آداب و شرایط آن؛
- حفظ حریم های بصری خانه؛
- حفظ حریم های صوتی خانه؛
- حفظ حریم های داخلی خانه؛
- تفکیک عرصه ها؛
- حفظ حریم مهمان در داخل خانه.

من این همه اثاثیه موجود است. به اثاثیه ی خانه اش اشاره کرد و اثاثیه ی خانه وی عبارت از یک مسند (و یا جامه) و شمشیر و کاسه ی چوبی بود» (این فهد حلی ۱۳۸۷). و در تأکید این مطلب در قرآن کریم می فرماید: «و خدا برای شما خانه های پتان را مایه ی آرامش قرار داد و از پوست دام ها برای شما خانه هایی نهاد که آنها را در روز جابجا شدنشان و هنگام ماندنشان سبک می یابد و از پشم ها و کرک ها و موهای آنها وسایل زندگی که تا چندی مورد استفاده است (سوره نحل: آیه ۸۰)». امام صادق (ع) نیز می فرماید: «هر ساختمانی که به اندازه ی نیاز نباشد؛ عامل ناگوار زیستن صاحبش در روز واپسین خواهد گشت» (یحارالانوار، باب ۳۲). کالبد و اجزای خانه ی یک فرد مسلمان بایستی مطابق اصلی سادگی و قناعت باشد. خانه نباید با فضاها و وسایل غیرلازم انباشته شود و ویژگی های فضاها ی آن باید مناسب با تعداد افراد خانواده باشد.

اسلام ضمن نکوهش کسانی که استفاده از نعمت را بر خود حرام کرده اند؛ با دعوت به روش میانه و اعتدال، از تجمل پرستی نکوهش کرده است. منع خودبینی و اسراف لزوماً به این معنا نیست که انسان بایستی با شرایط سخت و فقیرانه زندگی کند. در اسلام زیباسازی و آراستگی با رعایت اعتدال، علاوه بر آنکه منع نشده؛ بلکه بسیار توصیه شده است. البته باید به این نکته نیز تأکید شود که توصیه به عدم ساختن بیش از نیاز، به معنای کوچک و محقر ساختن بنا در نگاه اسلام نمی باشد؛ بلکه این مطالب تنها تأکید بر سادگی و عدم اسراف در ساخت را بیان می دارد. خداوند در قرآن می فرماید: «[ای پیامبر] بگو زیورهایی را که خدا برای بندگانش پدید آورده و روزی های پاکیزه را چه کسی حرام گردانیده؛ بگو این [نعمت ها] در زندگی دنیا برای کسانی است که ایمان آورده اند و روز قیامت [نیز] خاص آنان می باشد. این گونه آیات [خود] را برای گروهی که می دانند به روشنی بیان می کنیم (سوره اعراف: آیه ۳۲)».

اسلام با هزینه ی زیاد برای تزئینات و مصالح گران قیمت در نمای بیرونی ساختمان به منظور متمایز نمودن خود از دیگران و یا متمایز نمودن خانه ها از یکدیگر مخالف است. و در روایاتی دیگر از معصومین (ع)، زیستن در خانه های



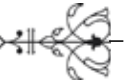
هنگامی که به در خانه کسی می‌آمد؛ روبروی در نمی‌ایستاد؛ بلکه در طرف راست یا چپ قرار می‌گرفت و می‌فرمود: السلام‌علیکم (و به این وسیله اجازه‌ی ورود می‌گرفت)» (تفسیر نمونه، ج ۱۴، ۴۳۱). و همچنین از پیامبر اکرم(ص) نقل شده است که به اصحاب خود توصیه می‌کردند که مرد نبایستی به صورت سر زده و پنهانی حتی وارد خانه‌ی خود نیز بشود (همان، ۴۳۲). این نشان از دقت‌نظر آموزه‌های اسلامی در رابطه با حریم و حرمت خانواده است. در آیه‌ی بعد این سوره استثنایی مطرح می‌کند؛ که در این مورد خاص می‌توان بدون اجازه وارد شد: «(ولی) گناهی بر شما نیست که وارد خانه‌های غیرمسکونی بشوید که در آن متاعی متعلق به شما وجود دارد و خدا آنچه را آشکار می‌کند و آنچه را پنهان می‌دارید؛ می‌داند (سوره نور: آیه ۲۹)».

بر این اساس، آیه‌ی مورد بحث بیان می‌کند که «داخل شدن در خانه‌هایی که برای استمتاع بنا شده و کسی در آن سکونت طبیعی ندارد؛ مانند کاروانسراها و حمام‌ها و آسیاب‌ها و امثال آن جایز است؛ زیرا همین که برای عموم ساخته شده است؛ خود اذن عام برای داخل شدن است (ترجمه المیزان، ج ۱۵، ۱۶۸). در این جا باید به یک نکته‌ی دیگر نیز توجه شود که قرآن کریم از «بیوتا غیرمسکون» نام برده است. بنابراین «بیت» که یک معنای عام برای خانه است؛ می‌تواند «غیرمسکون» باشد و مسکون بودن یک خانه است که حرمت و احترام را برای آن به همراه دارد که نتیجه‌ی این احترام عدم ورود بدون اجازه را می‌طلبد. به همین سبب، باید توجه داشت که مفهوم بیت و مسکن با یکدیگر تفاوت دارد و خانه‌ی آن کسی است که سکونت در آن واقع گردد و عدم ایجاد شرایط سکونت باعث تنزل مفهوم مسکن به بیت می‌شود.

آن چه از این آیات به دست می‌آید؛ آن است که ورود به خانه‌های مسکونی آداب و شیوه‌ی خاصی دارد که نتیجه‌ی این آداب رفتارهای مشخص و قاعده‌مند برای انسان می‌باشد؛ به همین سبب می‌طلبد که این رفتارها و کنش‌ها در فضای خاصی رخ دهند. بنابراین ورودی در معماری خانه‌ها از اهمیت به‌سزایی برخوردار است که باید با توجه به آداب ورود به خانه، فضایی ایجاد شود که اجازه‌ی رخداد

یکی از مواردی که حریم خصوصی را مورد ضیافت قرار می‌دهد و مورد تأکید اسلام نیز می‌باشد؛ کسب اجازه برای دسترسی و ورود به خانه و همچنین چگونگی اجازه‌ی خواستن و آداب ورود به خانه است. این موضوع در سوره نور بدین گونه بیان شده است: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! در خانه‌هایی غیر از خانه خود وارد نشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن خانه سلام کنید. این برای شما بهتر است شاید متذکر شوید (سوره نور: آیه ۲۷)». در این آیات، بخشی از آداب معاشرت و دستورهای اجتماعی اسلام که ارتباط نزدیکی با مسائل مربوط به حفظ حریم خصوصی دارد بیان شده است؛ و آن چگونگی اجازه‌ی ورود گرفتن است. در تفسیر نمونه آمده است که «در این آیات جمله «تستانسوا» به کار رفته است نه جمله «تستانذنوا». زیرا «تستانذنوا» فقط اجازه گرفتن را بیان می‌کند؛ در حالی که جمله‌ی اول که از ماده «انس» گرفته شده اجازه‌ی توأم با محبت و لطف و آشنایی و صداقت را می‌رساند و نشان می‌دهد که حتی اجازه گرفتن باید کاملاً مؤدبانه و دوستانه و خالی از هرگونه خشونت باشد. بنابراین هرگاه این جمله شکافته شود؛ بسیاری از آداب مربوط به این بحث در آن خلاصه شده است. مفهومش این است فریاد نکشید؛ در را محکم نکوبید؛ با عبارات خشک و زنده اجازه نگیرید؛ و به هنگامی که اجازه داده شد؛ بدون سلام وارد نشوید. سلامی که نشانه‌ی صلح و صفا و پیام‌آور محبت و دوستی است (تفسیر نمونه، ج ۱۴، ۴۲۸)». در ادامه‌ی این آیات آمده است که «و اگر کسی را در آن نیافتید؛ وارد نشوید تا به شما اجازه داده شود و اگر گفته شد: «بازگردید! بازگردید این برای شما پاکیزه‌تر است و خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است (سوره نور: آیه ۲۸)».

در این آیه تأکید می‌شود که ورود به خانه‌های مسکونی بدون اجازه نباید صورت گیرد و اگر اجازه داده نشد؛ باید محل را بدون ناراحتی ترک کرد. همچنین در سیره رسول خدا(ص) اجازه‌ی خواستن برای ورود به خانه‌ی دیگران آدابی داشته است. برای مثال در حدیثی می‌خوانیم: که ابوسعید از یاران پیامبر(ص) فرمود: «به هنگام اجازه گرفتن روبروی در نایست! و در روایت دیگری می‌خوانیم که خود آن حضرت



برای شماسست. اما بعد از این سه وقت، گناهی بر شما و بر آنان نیست (که بدون اذن وارد شوند) و بر گرد یکدیگر بگردید (و با صفا و صمیمیت به یکدیگر خدمت نمایید). این گونه خداوند آیات را برای شما بیان می‌کند؛ و خداوند دانا و حکیم است (سوره نور: آیه ۵۸). آن چه قابل توجه است اینست که محدودیت در این آیه به زمان مربوط می‌شود؛ نه به مکان. بدین معنا که شرط برای زمان‌های معینی وجود دارد و به مکان، به عنوان مکان خاصی اشاره نشده است. این مطلب نشان از آن دارد که مکان‌ها می‌توانند به صورت انعطاف‌پذیر در زمان‌های مختلف به منظور و هدف متفاوت مورد استفاده قرار گیرند. به این ترتیب، تفکیک حریم‌های داخلی و در نظر گرفتن فضاهای خصوصی برای اعضای خانواده می‌تواند یکی از راهکارهای توجه به توصیه‌های ذکر شده باشد. این آیه نیاز به افزایش حریم خصوصی فضاهای خواب و جداسازی آن‌ها از دیگر فضاهای خانه را مطرح می‌نماید. یکی از راهکارهایی که می‌تواند در طراحی فضاهای داخلی خانه بسیار مهم باشد؛ توجه به عرصه‌های مختلف موجود در خانه و تفکیک مناسب آن‌ها می‌باشد. یکی از دیگر مواردی که در حریم‌های داخلی خانه مورد توجه می‌باشد؛ چگونگی حضور و تعامل با افرادی است که اجازه‌ی ورود به خانه را می‌یابند. اسلام مهمان‌نوازی را برای حفظ روابط مستحکم خانوادگی، همسایگی و اجتماعی بسیار ترغیب می‌نماید. صلح‌رحم و دید و بازدید، پیوند بین مردم را تقویت می‌کند و به‌عنوان یکی از رفتارهای مهم در زندگی اجتماعی از ارزش والایی برخوردار است. به همین سبب، فضای خانه‌ها باید به گونه‌ای طراحی گردد که اجازه‌ی حضور و تعامل با مهمان را بدون اخلال در روند زندگی خصوصی خانواده بدهد. در آیاتی از قرآن در خصوص چگونگی مواجهه با مهمان در خانه سخن گفته می‌شود. از این آیات این‌گونه برداشت می‌گردد که فضای مهمان به صورتی وجود داشته است که اجازه‌ی خروج برای میزبان از فضای مهمان فراهم بوده است بدون آن که مهمان تمام فضای خانه را به صورت مستقیم در دید خود داشته باشد. پذیرایی از مهمان نیز یکی از موضوعات مهم در فرهنگ‌های مختلف است. بنابراین بر حسب فرهنگ‌های

رفتارهای توصیه شده را بدهد. این موضوع در معماری معاصر ایران بسیار مورد توجه قرار داشته است؛ ولی در حال حاضر در طراحی‌های مسکن، مغفول مانده است. برای مثال، در معماری سنتی مناطق مرکزی ایران دستگاه ورودی شامل فضاهای گوناگونی بوده است که هر کدام از اجزا، وظیفه‌ای را انجام می‌دادند تا مخاطب را با حفظ سلسله‌مراتب و احترام به درون خانه هدایت کنند و حتی اگر اجازه داده نشود نیز؛ فضای ورودی حرمت مراجعه‌کننده به خانه را حفظ می‌دارد. در آیات بعدی این سوره، بر حریم بصری در اسلام تأکید شده است و زنان و مردان را از نگاه کردن به یکدیگر منع می‌کند: «به مؤمنان بگو چشم‌های خود را (از نگاه نامحرم) فرو گیرند؛ و عفاف خود را حفظ کنند این برای آنان پاکیزه‌تر است خداوند از آنچه انجام می‌دهید؛ آگاه است (سوره نور: آیه ۳۰)». بدین ترتیب می‌توان حریم‌های بصری و صوتی را نیز در ادامه‌ی حریم فیزیکی خانه مورد داشت. حریم بصری باید به گونه‌ای رعایت گردد که امکان در معرض دید قرارگیری زندگی داخل خانه برای افراد بیرون از آن نباشد. به همین دلیل، طراحی ورودی‌ها، بازشوها و پنجره‌ها به منظور حفظ حریم بصری خانه مهم می‌باشند. همچنین قرآن کریم، حریم خصوصی را در درون خانه مورد توجه قرار می‌دهد و تأکید می‌کند که باید فضای خصوصی در خانه به رسمیت شمارده شود و دیگران برای ورود به حریم این گونه فضاها، بدون اجازه خواستن وارد نشوند. قرآن از مردان و زنان داخل خانه می‌خواهد تا در موضوعات نظیر نحوه‌ی برقراری ارتباط و لباس پوشیدن حیا را رعایت کنند. این موضوع باعث حفظ حرمت اعضای خانواده و همین‌طور آزادی اعضای خانواده در زمان‌ها و مکان‌های خاص به خود می‌باشد. بنابراین حریم خصوصی داخل خانه باید از طریق طراحی حوزه‌های عمومی مربوط به افراد ساکن در خانه و حوزه‌ی خصوصی افراد، حفظ گردد. در این رابطه در سوره نور آمده است که: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بردگان شما، و همچنین کودکانتان که به حد بلوغ نرسیده‌اند؛ در سه وقت باید از شما اجازه بگیرند: پیش از نماز صبح، و نیم روز هنگامی که لباس‌های (معمولی) خود را بیرون می‌آورید؛ و بعد از نماز عشا این سه وقت خصوصی

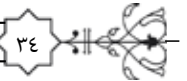


رهبانیت از دیدگاه اسلام، دلیل و بیان دیگری از اصل بهره‌گیری و استفاده از نعمت‌های خداوند است (طباطبایی ۱۳۷۵). اسلام طبیعت را مظهر صفات الهی و وسیله‌ی بهره‌وری انسان دانسته است. از نظر اسلام، زندگی مناسب در راستای بهره‌گیری بهینه از نعمت‌های خداوند و مظاهر طبیعت حاصل می‌گردد. خداوند متعال نظام آفرینش را برای بهره‌مندی انسان و برای استفاده‌ی او به وجود آورده است (سوره بقره: آیه ۲۹). از توصیفات بهشت در تعالیم اسلامی درختان سایه‌انداز، آب جاری، غرفه‌های رنگارنگ که با سنگ‌های قیمتی تزیین شده، فضاهای مملو از نور است. امام صادق(ع) می‌فرماید: «خداوند زیبایی و خودآرایی را دوست دارد و از فقر و تظاهر به فقر بیزار است. هرگاه خداوند به بنده‌ای نعمتی بدهد؛ دوست دارد اثر آن را در او ببیند. عرض شد چگونه؟ فرمودند: لباس تمیز بپوشد. خود را خوشبو کند؛ خانه‌اش را گچکاری کند؛ جلوی در حیاط خود را جارو کند، حتی روشن کردن چراغ خانه قبل از غروب خورشید فقر را می‌برد و روزی را زیاد می‌کند» (امالی طوسی ۱۲۳۵). هیچ فرد و جامعه‌ای مجاز نیست که خود را از آن محروم سازد. اصل مصرف و استفاده کردن از نعمت‌هایی که خداوند برای انسان آفریده؛ حق انسان و خواست خداوند است. چنانچه خداوند در آیات مختلفی به این موضوع اشاره کرده و می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید؛ باید چیزهای پاکیزه‌ای را که خدا برای [استفاده] شما حلال کرده حرام شمارید و از حد مگذارید که خدا از حد گذرندگان را دوست نمی‌دارد (سوره مائده: آیه ۸۷)». پیامبر(ص) در حدیثی که به طور غیرمستقیم فرمان سنت مبنی بر استفاده از منابع طبیعی موجود را مطرح می‌نماید؛ می‌فرماید: «روز رستاخیز هم اگر شخصی نهالی در دست داشته باشد؛ بایستی آنرا بکارد». عدالت اجتماعی در بهره‌مندی از امکانات شهر به عنوان یکی از مبانی تعبیر امت اسلام، تعیین‌کننده‌ی الگوی کاربری زمین‌های شهری مسلمانان نیز بود به گونه‌ای که هر یکی از اعضای جامعه می‌توانست استفاده‌ی یکسانی از فضاهای عمومی و امکانات تجاری و مذهبی نماید. پیامبر بعد از ورود به شهر مدینه ابتدا با ساختن مسجدی در مرکز شهر و سپس سوق (بازار) در نزدیکی مسجد و پس از آن

مختلف در آداب پذیرایی از مهمان در هر فرهنگ، باید فضایی برای تدارک استقبال و میزبانی از مهمان در خانه‌ها وجود داشته باشد. در سوره نور، آدابی را برای پذیرایی و صرف غذا در خانه‌های بستگان نزدیک برمی‌شمارد. بدین ترتیب، حفظ حریم فضاهای خصوصی و عمومی در خانه یکی از مهم‌ترین عوامل ایجاد آسایش و آرامش در درون خانه است. آن چه در بالا بدان پرداخته شد؛ آیات و روایاتی هستند که بر حریم درونی و حریم بیرونی خانه تأکید داشتند. چگونگی ورود به خانه و آداب و شرایط داخل شدن به خانه مستلزم راهکارهای طراحانه‌ایست که این مفهوم مهم را به کالبد تبدیل سازد. همچنین حفظ حریم بصری مابین درون و بیرون خانه، حفظ حریم‌های داخلی افراد خانواده و همین‌طور تفکیک عرصه‌های عمومی و خصوصی خانه متناسب با ورود مهمانان، از مواردی هستند که بدون توجه هوشمندانه و آگاهانه‌ی طراح برقرار نمی‌گردند. عدم رعایت توصیه‌های فوق منجر به وضعیتی می‌گردد که موجب از بین رفتن حرمت‌ها و احترام بین اعضای خانواده و اختلال در ارتباطات اجتماعی وابسته به خانه می‌گردد.

۵ اصل بهره‌مندی

بر اساس دستورات دین اسلام، برای تمامی انسان‌ها حقوقی در برابر بهره‌مند شدن از طبیعت تعریف شده است. گاه این حقوق به صورت امری ابلاغ شده است تا در حدود مشخصی از نعمت‌های خداوند استفاده کنند. در واقع خداوند برای انسان‌ها روشن می‌سازد که رابطه‌ی بین او و طبیعت یک رابطه‌ی بهره‌مندی و توسعه می‌باشد. با توجه به مفهوم با اهمیت عدالت در دین اسلام، اصل بهره‌مندی علاوه بر استفاده از موهبات طبیعی، در مورد بهره‌مندی از امکانات انسان‌ساز نیز هست. به گونه‌ای که عدالت اجتماعی بین افراد امت اسلامی رعایت شود. خداوند می‌فرماید: «به یادآورید هنگامی را که شما را پس از قوم عاد جانشینان آنان گردانید و در زمین به شما جای مناسب داد در دشت‌های آن برای خود کاخ‌هایی اختیار می‌کردید و از کوه‌ها خانه‌هایی می‌تراشیدید. پس نعمت‌های خدا را به یادآورید و در زمین سر به فساد بر مدارید (سوره اعراف: آیه ۷۴)». نهی پیامبر از رهبانیت (دوری گزیدن از نعمت‌های دنیا) و جهل و انحراف دانستن



نواحی مسکونی را تقسیم‌بندی نمودند (مرتضی ۱۳۸۷).

اصل طهارت

پاکیزگی و حفظ طهارت از اصولی‌ترین و مهم‌ترین احکام دین است که فرد مسلمان بارها به آن توصیه شده است. و در این باره خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «خداوند کسانی را که خواهان پاکی‌اند دوست می‌دارد (سوره توبه: آیه ۱۰۸)». و پیامبر اکرم (ص) نیز برای تأکید بر این مسئله می‌فرماید: «نظافت نشانه‌ی ایمان است» (بحارالانوار ۱۳۸۹).

امام صادق (ع) با تأکید بر سلسله‌مراتب عملکردی می‌فرماید: «آیا نمی‌بینی که از نیکویی تقدیر خانه که آدمی بنا می‌کند آنست که بیت‌الخلاء در پنهان‌ترین جاهای خانه باشد» (مفضل ۱۳۸۸). با توجه به همین موضوع می‌توان به توجه دین اسلام در مورد جداسازی فضاهای خشک و تر پی برد.

اصل تعامل

بازتاب مفهوم امت در بین مردم در اسلام اصلی اساسی است. این مهم که زندگی بشر بدون مراد و تعامل اجتماعی امکان ندارد؛ مورد تأیید اسلام است و در قرآن مجید به عنوان زیربنای فعالیت‌های همگانی جامعه و روابط خانوادگی مورد تأکید قرار گرفته است. بخشی از این آیات و روایات در این مجال ارائه می‌شود.

اسلام دینی اجتماعی است که شامل آیین‌ها و عبادت‌های اجتماعی می‌باشد (سلطانی ۱۳۹۲). توجه به رابطه‌ی انسان با جامعه به‌عنوان یکی از معیارهای شهر اسلامی ضروری می‌باشد. در شهر سنتی ایرانی، اصل مذهبی صله‌ارحام در تعیین محدوده‌های محلات نقشی اساسی داشت. تقسیمات شهری باید آنچنان بود که آگاهی از وضعیت ایشان به راحتی میسر باشد. نوع دوستی و خیرخواهی برای همه‌ی مردم به ویژه مسلمانان توصیه شده است. مسلمانان در استفاده از نعمت‌های حلال نمی‌توانند تنها به خود مشغول شوند و از وضعیت سایر مؤمنان غفلت ورزند. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «مؤمن نیست کسی که سیر باشد و برادرش گرسنه باشد» (حکیمی ۱۳۷۷). باید به این واقعیت مسلم توجه کرد که مسکن تنها سرپناه نیست؛ بلکه وسیله‌ایست که می‌بایست معیارهای لازم برای ایجاد پیوند بین محیط

و خانواده را دارا باشد. واحد مسکونی به‌عنوان محور اصلی زندگی والدین و فرزندان، بر بهره‌وری و ثبات خانواده تأثیرگذارده و احساس عزت و سربلندی، امنیت و آسایش را به ساکنین آن هدیه می‌دهد. از همین رو است که رسول اکرم (ص) «برخورداری از یک خانه‌ی خوب را از نشانه‌های سعادت دانسته‌اند.» (نهج الفصاحه ۳۳۵).

در بینش اسلام، مطلوب آن است که محیط زندگی برای تحکیم روابط اجتماعی، تقویت عواطف و احیای روح جمعی محیط مناسبی باشد. از نظر دین اسلام همسایگان شایسته‌ی هم‌دردی، محبت، مهربانی و رفتار عادلانه می‌باشند. اسلام از همسایگان می‌خواهد تا صمیمیت اجتماعی محکمی در بین خود برقرار کنند تا حدی که بتوانند بر یکدیگر تکیه کنند و هر کدام از آنها دارایی، آبرو و زندگی خود را در بین همسایگان خود محفوظ بدانند. ارج نهادن به همسایگان در جوار خانه و رعایت حقوق همسایگی که از اهمیت بالایی برخوردار است به طوری که در قرآن، همسایه هم‌ردیف با پدر و مادر و خویشاوندان ذکر شده است. حضرت علی (ع) می‌فرماید: «حریم مسجد چهل ذراع است و حریم همسایگی چهل خانه از چهار طرف یک خانه می‌باشد» (اخوت ۱۳۹۱). بر این اساس، عدد چهل نمایانگر محدوده‌ی تعداد واحدهای هر بلوک می‌باشد؛ که در بسیاری از شهرهای سنتی مسلمانان به چشم می‌خورد (مرتضی ۱۳۸۷).

ارج نهادن به حضور مهمان در خانه به عنوان یکی از اصلی‌ترین اصول اخلاقی است همانگونه که خداوند در قرآن می‌فرماید: «و بگو پروردگارا مرا در جایی پربرکت فرودآور که تو نیکترین مهمان نوازانی (سوره مومنون: آیه ۲۹)». پیامبر اکرم می‌فرماید: «هر خانه‌ای که مهمان بر آن وارد نشود؛ فرشتگان واردش نمی‌شوند» (جامع‌الآخبار). در حدیث دیگری از پیامبر اکرم نقل شده است که «مهمان روزی خود را می‌آورد؛ گناهان اهل خانه را می‌برد و می‌فرماید: مهمان راه بهشت است» (مجلسی ۱۳۸۶). و نیز می‌فرماید: «هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد؛ باید میهمانش را گرامی دارد» (کلینی ۱۳۹۱).

از دیدگاه اسلام، خانواده اساس تمامی ساختارهای فرهنگی / اجتماعی بوده و یک نهاد شوک‌گوا می‌باشد که اثبات عقیدتی



خداوند مسلمانان را برادران حقیقی یکدیگر اعلام نموده و به تحکیم روابط اجتماعی، خانوادگی و فامیلی بسیار توصیه می‌کند. طبق آنچه از منابع دین اسلام برداشت می‌شود؛ تعامل مستحکم جوامع مسلمانان از طریق محبت و روابط نزدیک با خانواده و خویشاوندان، همچنین تعهدی که مسلمانان را به مراعات و ملاحظه یکدیگر دعوت می‌نماید نمود پیدا می‌کند. محیط زندگی یک مسلمان باید به گونه‌ای طراحی شود تا شرایط برپاداشتن این اصل را در سبک زندگی اش فراهم کند و او را برای این امر ترغیب کند. در ادامه جهت روشن شدن موضوع مسکن، برای ایجاز در مطلب و اینکه بتوان شاخص‌های مورد نظر را استخراج نمود احادیث و روایات مربوط به مسکن در قالب جدول ۲ ارائه می‌شوند.

و فرهنگی طیف وسیعی از جامعه را تضمین می‌کند. یکی از رویدادهای زمان زندگی پیامبر در مدینه، زمانی که یکی از یاران ایشان به نام خالد بن ولید، از کوچکی خانه‌ی خود - که دیگر برای تعداد افراد خانواده اش کافی نبود- با ایشان صحبت می‌کرد؛ پیامبر در پاسخ به او نگفتند به خانه‌ای بزرگتر منتقل شود یا اینکه خانواده را در چند خانه جداگانه جای دهد؛ بلکه به او گفتند: همین خانه را گسترش دهد و یا اینکه طبقه‌ای بر بالای آن بسازد. این داستان بیانگر دو اصل مهم می‌باشد:

۱. بکارگیری تمامی تمهیدات لازم جهت جلوگیری از شکاف در خانواده
۲. ترجیح بر زندگی همه افراد یک خانواده‌ی گسترده در یک خانه‌ی واحد (مرتضی ۱۳۸۷)

جدول ۲. آیات، روایات و تفسیر آنها در مورد مفهوم سکونت (مأخذ: نگارندگان)

شماره حدیث	روایات و احادیث	منبع	بعد کالبدی / معنایی	آموزه‌های سکونتی استنباطی از احادیث
۱	کسی که به اندازه‌ی یک وجب از جماعت مسلمان دور شود؛ خدا ریسمان اسلام را از گردنش بیرون می‌آورد.	نهج‌الفصاحه، حدیث ۲۷۶۹	معنایی	وحدت و تمرکز با جامعه‌ی شهری و در جامعه بودن امت واحده اسلامی و همراه بودن با جماعت
۲	و به موسی و برادرش وحی کردیم که شما دو تن برای قوم خود در مصر خانه‌هایی ترتیب دهید و سراهایتان را رو به روی هم قرار دهید و نماز برپا دارید و مؤمنان را مؤذنه ده!	سوره یونس: آیه ۸۷	معنایی	توجه به تعامل فرهنگی در جامعه توجه به نظارت بر محیط زندگی
۳	کسی که در بیابان سکوت کند؛ خشن می‌شود.	نهج‌الفصاحه حدیث ۳۰۲۵	معنایی	توجه به مکان‌یابی سکونتگاه در شهر و روابط شهری
۴	آیا ندیده‌ای که خدا از آسمان آبی فرو فرستاد و زمین سرسبز گردید آری خداست که دقیق و آگاه است.	سوره حج: آیه ۶۳	معنایی	توجه به طبیعت بهره مندی از نعمات الهی
۵	در باره [حکمت] هلال‌ها [ی ماه] از تو می‌پرسند بگو آنها [شاخص] گاه شماری برای مردم و [موسم] حج‌اند و نیکی آن نیست که از پشت خانه‌ها درآید بلکه نیکی آن است که کسی تقوا پیشه کند و به خانه‌ها از در [ورودی] آنها درآید و از خدا بترسید باشد که رستگار گردید.	سوره بقره: آیه ۱۸۹	کالبدی	توجه به حفظ حریم خانه





توجه به حریم داخل و خارج خانه توجه به ساختار خانه برای ایجاد امنیت	معنایی- کالبدی	سوره نور: آیه ۲۷	ای کسانی که ایمان آورده‌اید به خانه‌هایی که خانه‌های شما نیست داخل مشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن سلام گویند این برای شما بهتر است باشد که پند بگیرید.	۶
توسعه فضاهای مسکونی در شهر	کالبدی	اصول کافی، ج ۳، ۲۴۹	خدایا گناه مرا ببخش و خانه‌ام را وسیع گردان.	۷
ملاطمت رفتار و روابط همسایگی بد	معنایی	اصول کافی، ج ۴، ۹۶	پروردگارا از همسایه‌ی بد در خانه‌ی ثابت به تو پناه میبرم.	۸
رفتار نیک با همسایه و اهمیت فضاهای همسایگی	معنایی	نهج الفصاحه، حدیث ۹۷۳	شما را نسبت به همسایه سفارش می‌کنم.	۹
اهمیت حقوق همسایه (حق شفعه)	معنایی- کالبدی	الحیاه، ج ۶، ۲۸۹	همسایه‌ی خانه سزاوار به خانه‌ی همسایه است.	۱۰
تعامل با همسایه وسعت حیاط مکان‌یابی خانه	معنایی- کالبدی	مکارم اخلاق، ۴۹	امام علی: خانه را شرافتی است. شرافت خانه به وسعت حیاط و هم‌نشینان خوب است. و نیز خانه را برکتی است. برکت خانه جایگاه خوب آن، وسعت محوطه‌ی آن و همسایگان نیکوست.	۱۱
حسن سلوک و بهبود رفتار مناسب اجتماعی در فضاهای شهری به خصوص در واحدهای همسایگی	معنایی	نهج الفصاحه، حدیث ۲۳۳۸	بنده‌ای که همسایه‌اش از شرش در امان نیست؛ داخل بهشت نمی‌شود.	۱۲
وحدت با جامعه‌ی شهری و در جامعه بودن همراه بودن با جماعت و اهمیت زندگی اجتماعی	معنایی	نهج البلاغه، خطبه ۷۸	جماعت مایه‌ی رحمت و تفرقه مایه‌ی عذاب است.	۱۳
توجه به حفظ حریم‌های داخلی خانه توجه به سلسله‌مراتب در داخل خانه	معنایی- کالبدی	سوره نور: آیه ۵۸	ای کسانی که ایمان آورده‌اید؛ قطعاً باید غلام و کنیزهای شما و کسانی از شما که به [سن] بلوغ نرسیده‌اند؛ سه بار در شبانه‌روز از شما کسب اجازه کنند. پیش از نماز بامداد و نیمروز که جامه‌های خود را بیرون می‌آورید و پس از نماز شامگاهان [این] سه هنگام برهنگی شماست نه بر شما و نه بر آنان گناهی نیست که غیر از این [سه هنگام] گرد یکدیگر بچرخید [و با هم معاشرت نمایید] خداوند آیات [خود] را این گونه برای شما بیان می‌کند و خدا دانای سنجیده‌کار است.	۱۴
عمران و آبادانی زمین و مراقبت و محافظت بهینه‌ی آن در کلیه‌ی فعالیت‌های مربوط به امور معماری و شهرسازی	کالبدی	نهج الفصاحه، حدیث ۱۱۳۰	از زمین محافظت کنید زیرا مانند مادر شماست.	۱۵



پرهیز از تشخیص کالبدی توجه به اعتدال و تناسبات و پرهیز از کار بیهوده	معنایی	سوره توبه: آیه ۱۱۰	همواره آن ساختمانی که بنا کرده‌اند در دل‌هایشان مایه‌ی شک [و نفاق] است تا آنکه دل‌هایشان پاره‌پاره شود و خدا دانای سنجیده‌کار است.	۱۶
اهمیت فضای سبز در سکونتگاه و در منظر و سیمای شهری	معنایی- کالبدی	الحیاء، ج ۶، ۳۴۹	نگاه کردن به سیره بینایی را زیاد می‌کند.	۱۷
توجه به اعتدال پرهیز از اسراف و کار بیهوده	معنایی	سوره غافر: آیه ۴۳	... و افراطگران همدمان آتشند.	۱۸
توجه به اعتدال	معنایی	سوره بقره: آیه ۱۴۳	و بدین گونه شما را امتی میانه قرار دادیم...	۱۹
اهمیت پاکیزگی در اسلام توجه به فیئا و داخل خانه	معنایی- کالبدی	سوره توبه: آیه ۱۰۴	و خداوند افراد پاکیزه را دوست دارد.	۲۰
توجه به حریم والدین توجه به حریم داخل خانه	کالبدی	نهج‌الفصاحه، حدیث ۱۷۶۰	بردگان و کودکان که به حد بلوغ نرسیده‌اند؛ لازم است که در سه وقت از شما اجازه بگیرند... که این سه وقت خصوصی شماست.	۲۱
توجه به سلسله‌مراتب فضاهای داخلی خانه توجه به حریم‌های بصری و صوتی توجه به طهارت و پاکیزگی	کالبدی	توحید مفضل، ۱۶۹	امام صادق: آیا نمی‌بینی که از نیکویی تقدیر خانه که آدمی بنا می‌کند آن است که بیت‌الخلا در پنهان‌ترین جای خانه باشد.	۲۲
اجتناب از سد معابر شهری و اذیت شهروندان به‌وسیله‌ی ساخت سکونتگاه	کالبدی	نهج‌الفصاحه، حدیث ۱۸۰۹	بدترین جا برای نشستن، بازارها و در راه عبور و مرور مردم است.	۲۳
رعایت قاعده لاضرر و لاضرار در ساخت سکونتگاه و فضاهای شهری	کالبدی	نهج‌الفصاحه، حدیث ۳۱۲۲	اذیت و آزار را از راه و مسیر مسلمانان صاف و هموار کن.	۲۴
توجه به مصالح در ساخت خانه	کالبدی	سوره نحل: آیه ۸۰	و خدا برای شما خانه‌هایتان را مایه آرامش قرار داد و از پوست دام‌ها برای شما خانه‌هایی نهاد که آن‌ها را در روز جابجا شدنشان و هنگام ماندنتان سبک می‌یابید و از پشم‌ها و کرک‌ها و موهای آنها وسایل زندگی که تا چندی مورد استفاده است.	۲۵
احترام به حقوق شهروندی توجه به حریم و ارتفاع مناسب ساختمان‌های شهری در فضاهای شهری اهمیت باد در مکانیابی سکونتگاه و فضاهای شهری	کالبدی	نهج‌البلاغه، فراز دوم، نامه ۲۳	حق همسایه آن است... و خانه‌ی خود را بالاتر از خانه او نسازی تا باد بر آن‌ها مسدود شود. یا آفتاب نبیند.	۲۶
تعامل و زندگی جمعی مهمان‌نوازی	معنایی	سوره لقمان: آیه ۱۸	و از مردم [به نخوت] رخ برمتاب و در زمین خرامان راه مرو که خدا خودپسند لافزن را دوست نمی‌دارد.	۲۷
اکرام مهمان در شهر، ترویج فرهنگ تکریم از مهمانان شهری و تهیه و تدبیر مکان اسکان آنها	معنایی- کالبدی	اصول کافی، ج ۴، ۹۲	برای هرچیزی زکاتی وجود دارد و زکات خانه (ساختن و آماده کردن) اتاق مهمان است.	۲۸





۲۹	دوست‌داشتنی ترین مکان های شهر نزد خدا مساجد و منفورترین مکان شهر نزد خدا بازارها هستند.	نهج‌الفصاحه، حدیث ۷۱	معنایی- کالبدی	اهمیت دادن به اصل سلسله‌مراتب و درجات ارزشی، سیالیت از فضای معنوی به فضای مادی به‌وسیله‌ی نظام ارزشگذاری و دسته‌بندی برای فضاهای شهری
۳۰	از سنگ حرام در به کاربردن در ساختمان دوری کنید زیرا این کار باعث ویرانی ساختمان است.	الحیاه، ج ۶، ۳۲۵	معنایی- کالبدی	اهمیت طهارت مالی و عمران و آبادانی شهری از راه حلال
۳۱	پاکیزه کردن خانه بی نیازی را به دنبال دارد.	اصول کافی، ج ۲، ۱۲۱	کالبدی	ساخت سکونتگاه در مکان طاهر و طیب
۳۲	خداوند جلیل و باشکوه گناهان قبلی و بعدی مردی را که شاخه تیغی را از مسیر راه مردم بردارد آمرزید.	نهج‌البلاغه، فراز دوم، نامه ۱۸	کالبدی	سفارش به طهارت و پاکیزگی و اهمیت پاک کردن آلودگی از فضاهای زیستی و سکونتگاهی
۳۳	قبل از خرید خانه به دنبال همسایه خوب باشید.	اصول کافی، ج ۳، ۲۹۳	معنایی	ضرورت همسایه خوب و توجه به گزینش و دقت در روابط واحدهای همسایگی در فضاهای شهری جهت رسیدن به امنیت اجتماعی
۳۴	برکت همراه جماعت است.	نهج‌الفصاحه، حدیث ۲۱۸۰	معنایی	فراهم نمودن بستر امنیت اجتماعی در سکونتگاه به‌وسیله‌ی اهمیت دادن به زندگی اجتماعی و همراهی با امت
۳۵	بندهای که همسایه اش از شرش در امان نیست؛ داخل بهشت نمی‌شود.	نهج‌البلاغه، خطبه ۱۷۸	معنایی	ارتقا و بهبود رفتار اجتماعی در فضاهای همسایگی
۳۶	مقدار همسایه بودن تا چهل خانه است.	نهج‌الفصاحه، حدیث ۱۳۵۰	معنایی- کالبدی	میزان وسعت حریم همسایگی در فضاهای شهری توجه به حریم خصوصی همسایگان در مکانیابی سکونتگاه
۳۷	سه چیز از نعمت‌های دنیاست. وسیله‌ی سواری که خوب راه برود، زن شایسته، و خانه‌ی وسیع.	نهج‌الفصاحه، حدیث ۱۲۸۹	کالبدی	توسعه‌ی فضاهای مسکونی در شهر، حسن سلوک در حیطه خانواده و روابط همسایگی توجه در مسکن به برآورده کردن نیازهای آدمی
۳۸	یکی از رنج‌ها اینست که انسان چیزی را فراهم آورد که نمی‌خورد و بنایی بسازد که در آن سکونت نمی‌کند و سپس به جانب خداوند متعال می‌رود در حالیکه نه مالی با خود می‌برد و نه ساختمانی منتقل می‌کند.	نهج‌البلاغه، خطبه ۱۲۷	کالبدی- معنایی	
۳۹	خداوند بزرگ چیزهایی را خوش ندارد که عبارتند از: بیهودگی در نماز، ... و چشم انداختن به داخل خانه‌ها بدون اجازه.	الحیاه، جلد ۶، ۲۹۱	کالبدی	حفظ حریم پرهیز از اشرافیت خانه‌ها به هم پرهیز از دخول به فضای اصلی خانه به یکباره



پرهیز از اسراف	معنایی	سوره اعراف، آیه ۳۱	ای فرزندان آدم جامه خود را در هر نمازی برگیرید و بخورید و بیاشامید و [الی] زیاده‌روی نکنید که او اسرافکاران را دوست نمی‌دارد.	۴۰
توسعه‌ی فضاهای مسکونی در راستای هم‌چه در جهت افقی و چه در جهت عمودی توجه به سایه‌اندازی به خانه‌های دیگر	کالبدی	نهج البلاغه، خطبه ۲۰۳	کسی که برای خودنمایی و شهرت ساختمانی بسازد؛ در روز قیامت آن را بر پشت خود تا هفت زمین حمل می‌کند و سپس به صورت طوقی از آتش در گردن او درمی‌آید.	۴۱
	کالبدی	نهج البلاغه، فراز دوم، نامه ۲۷	کسی که برای رقابت چیزی بسازد؛ خداوند او را روسیاه محشور می‌کند.	۴۲
توجه به اصل بهره‌مندی توجه به اصل اعتدال	معنایی	سوره مائده، آیه ۸۷	ای کسانی که ایمان آورده‌اید چیزهای پاکیزه‌ای را که خدا برای [استفاده] شما حلال کرده حرام بشمارید و از حد مگذرید که خدا از حدگذرندگان را دوست نمی‌دارد.	۴۳
توجه به تزئینات خانه توجه به معبر جلوی خانه (حق شفعه)	کالبدی	اصول کافی، ج ۳، ۱۲۷	خداوند زیبایی را دوست دارد و تیره روزی و بیچارگی را نمی‌پسندد، ... که خانه‌اش را نیکو کند و جلوی آن را جارو نماید.	۴۴
بهره‌مندی از نعمت‌های پاکیزه و حلال	کالبدی	سوره اعراف، آیه ۳۲	[ای پیامبر] بگو زیورهایی را که خدا برای بندگانش پدید آورده و [نیز] روزی‌های پاکیزه را چه کسی حرام گردانیده بگو این [نعمت‌ها] در زندگی دنیا برای کسانی است که ایمان آورده‌اند و روز قیامت [نیز] خاص آنان می‌باشد این گونه آیات [خود] را برای گروهی که می‌دانند به روشنی بیان می‌کنیم.	۴۵
توجه به اندازه در ساخت مسکن پرهیز از تجملات	معنایی- کالبدی	نهج الفصاحه، حدیث ۲۱۹۰	اگر تمکن کفار از مواهب مادی سبب نمی‌شد که امت گمراه شود؛ خداوند برای کافران خانه‌هایی با سقف نقره قرار می‌داد.	۴۶
توجه به فینا توجه به وضعیت منزل توجه به پاکی و طهارت	کالبدی	اصول کافی، ج ۳، ۱۴۲	خداوند زیبایی را دوست دارد و از تظاهر به فقر بیزار است؛ هرگاه به بنده‌ای نعمتی دهد؛ دوست دارد اثر آن را در او ببیند. عرض شد چگونه؟ فرمودند: لباس تمیز بپوشد. خود را خوشبو کند. جلوی در حیاط خود را جارو کند. خانه اش را گچکاری کند. حتی روشن کردن چراغ خانه قبل از غروب آفتاب فقر را می‌برد و روزی را زیاد می‌کند.	۴۷
توجه به سلسله‌مراتب ساختمانی	کالبدی	اصول کافی، ج ۳، ۳۵۷	آهنگری که همسایه‌اش از صدای او آزار ببیند وارد بهشت نمی‌شود.	۴۸



۴۹	دنيا خانه‌ی عبور است که باید از آن بهترین استفاده را نمود. باید برای خانه دائمی وسیله و امکانات برداشت و از جای ناپایدار برای مکان جاویدان استفاده کرد.	نهج البلاغه، خطبه ۲۰۳	معنایی	قرارگیری کاربری‌های هماهنگ در کنار هم
۵۰	خداوند فرشته‌ای را وکیل بر ساختمان قرار داده است؛ و آن فرشته به کسی که سقفی بیش از هشت ذراع بالا ببرد؛ خطاب کرده می‌گوید: ای تبهکار کجا می‌روی؟	اصول کافی، ج ۴، ۸۲	کالبدی	پرهیز از آزار همسایه با صدا
۵۱	پیامبر: آیا از حقوق همسایه آگاه هستید؟ شما نیاستی به واسطه‌ی ساختمان‌سازی خود وی را از هوای تازه محروم نمایید؛ مگر اینکه از او کسب اجازه نمایید.	نهج الفصاحه، ۱۷۸	کالبدی	توجه به حریم همسایه‌ها بهره‌مندی از هوای تازه
۵۲	امام صادق: جدم رسول الله از خوابیدن در پشت بام بی‌دیوار نهی فرمودند. که باید از چهار طرف حصار باشد و کمترین ارتفاع آن سه وجب خواهد بود.	اصول کافی، ج ۳، ۲۹۹	کالبدی	توجه به امنیت در خانه توجه به حریم در خانه توجه به تناسبات در ساختارهای خانه

اطاعت، قناعت، تواضع، نظم، حجاب و محرمیت، صلح‌ارحام، تکریم مهمان و طهارت باشند.

همانگونه که اسلام لازم می‌داند؛ خانه بایستی بر این اساس و برای تحقق این اصول بنا گردد و بنابراین طراحان و سازندگان نیز بایستی در طراحی خود، این اصول را به عنوان رهنمود مد نظر قرار دهند. به عبارت دیگر طراحی خانه یک مسلمان باید حاصل ارزش‌ها و عقاید اسلامی ساکنین آن باشد. صفت اسلامی در کنار معماری و شهرسازی نشان‌دهنده‌ی اسلام به‌عنوان تمدن است و نه اسلام به‌عنوان دین؛ و تعبیر ملل مسلمان در اعصار از دین اسلام و تبدیل آن به الگوهای شهرسازی و معماری کاملاً اعتباری بوده و به هیچ وجه نباید مطلق بودن مبانی دین اسلام را به دستاوردهای فرهنگی و فنی ملل مسلمان تعمیم داد. خصوصیات اصلی معماری و شهرسازی اسلامی نه در ایجاد عناصر و الگوهای جدید، که در نحوه‌ی بکارگیری، سازماندهی و ترکیب آنها نهفته است. در این بین، معمار مسلمان می‌تواند با بهره‌گیری از این اصول به طراحی بپردازد؛ تا بدین وسیله علاوه بر آنکه نیازهای مادی انسان رفع شود؛ این مسکن بتواند زمینه‌ساز نیازهای متعالی انسانی گردد.

در نمودار ۱، سعی در استنباط کیفی و کالبدی از احادیث شده است تا بتوان در مسکن و شهر اسلامی به کار بست. پس از آن سعی شده تا دسته‌بندی این معیارها براساس قرابت موضوعی براساس مفاهیم اساسی اسلامی صورت گیرد.

آن چه مسلم است؛ آنست که اهداف خانه براساس منابع اسلام (با توجه به فهم و برداشت‌های نگارندگان این پژوهش) تأمین امنیت، آسایش و مهم‌تر از آن‌ها آرامش برای انسان اجتماعی است. که این مهم تنها به وسیله‌ی خانه به‌عنوان کالبد محقق نمی‌گردد؛ بلکه مجموع باورها، شیوه‌ی زندگی، رفتارهای سیاسی و همچنین در نهایت، خانه است که می‌تواند به همراه یکدیگر آرامش را برای انسان به همراه آورند. بنابراین می‌توان در یک عبارت کوتاه برداشت خود را از تعبیر خانه در نگاه اسلام، این‌گونه بیان کرد:

«خانه، مکانی است برای آرامش انسان»

زندگی به شیوه‌ی اسلامی، که شیوه‌ای مبتنی بر هدف می‌باشد؛ بدون تلاش در راستای به کار بستن دستورالعمل منطبق بر ارزش‌های دینی، امکان‌پذیر نخواهد بود. قرآن و سنت حاوی فهرست منسجمی از منابعی است که می‌تواند مجموعه‌ای از اصول اساسی راه به‌عنوان راهنما و چهارچوب برای طراحی و معماری مسکن، در اختیار ما قرار دهد. این فهرست همان اسلام ناب است که به صورت شیوه‌ای برای زندگی مطرح می‌گردد و اصولی جهت قواعد زندگی فرد مسلمان و روابط وی با محیط اجتماعی و مادی را تعیین می‌نماید. اصول سبک زندگی اسلامی که معرفی شد تأثیر مستقیمی روی الگوی فعالیت‌ها و شیوه‌ی زندگی مردم و در نتیجه شکل خانه‌های آنها دارند. وجوه و ابعاد مورد اشاره می‌توانند به‌عنوان مصداق‌هایی برای برخی مفاهیم ارزشی از قبیل توکل و



نمودار ۱. مدل اسلامی مسکن مطلوب (مأخذ: نگارندگان)

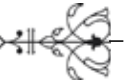
جامعه، همسایگی، خانواده و فرد بایستی پیاده شوند. اصول سبک زندگی اسلامی بایستی به گونه‌ای عملی در محیط کالبدی زندگی مسلمانان پیاده گردد تا بتواند آن گونه که شایسته است بر روش زندگی آنها اثر بگذارد. اما در رابطه با طراحی معماری، قرآن و سنت هیچکدام ضوابط مشروعی را برای روش ساخت و طراحی خانه ابلاغ ننموده‌اند. البته این امر را نمی‌توان به هیچ عنوان به حساب بی‌توجهی اسلام به امر طراحی مسکن برای انسان گذاشت. بلکه بر عکس، نشان‌دهنده‌ی آن است که اسلام، تغییرات رسوم و آداب فرهنگی و جغرافیای طبیعی از دوره‌ای به دوره‌ی دیگر و از سرزمینی به سرزمین دیگر را به عنوان یک واقعیت به رسمیت می‌شناسد و تفاوت‌ها را مورد قبول قرار می‌دهد. از این رو، اسلام تمامی مفاهیم ساخت‌وساز و رسوم خانه‌سازی را مادامی که در تضاد با شرع نباشد؛ مجاز می‌شمارد. به عبارت دیگر، قرآن و سنت حاوی نکات و توصیه‌هایی است که می‌تواند مجموعه‌ای از منش‌ها و ظرایفی را، به عنوان راهنما و چارچوب برای طراحی و معماری مسکن، در اختیار مسلمانان قرار دهد. اسلام روش را برای طراحی خانه ارائه نمی‌دهد؛ بلکه منش طراحی خانه

نمودار ۱ تلاشی در جهت ارائه مدل اسلامی مسکن مطلوب است. که با وجود تلاش فراوان در جهت ارائه‌ی مدلی کامل ولی هنوز جای کار بسیاری در این زمینه وجود دارد؛ چرا که این مدل، از سوی خداوند متعال صادر گردیده و مسلماً نیاز به انسان کاملی است برای استخراج و ارائه‌ی مدلی کامل. مدل ارائه شده پس از بررسی احادیث ارائه شده و نیز احادیث دیگری که به دلیل طولانی شدن مطلب به اختصار در جدول دسته‌بندی گردید؛ شکل گرفت. مدل ارائه شده به شش شاخص اساسی که به بیان کیفیت مسکن از منظر اسلام می‌پردازند؛ تقسیم می‌شود و هر یک از این معیارها خود دارای ریزمعیارهایی هستند.

۳. ارزیابی مدل اسلامی مسکن مطلوب

شریعت اسلامی به واسطه‌ی منابع اساسی خود، اصول مشخصی را وضع نموده است که در راستای نیل به اهداف نهایی اسلام و نیز تسهیل و نظم‌بخشی به زندگی مسلمانان وجود آنها ضروری می‌باشد. این اصول، که در یک چهارچوب و ساختار اجتماعی منسجم ادغام گردیده‌اند؛ در قالب یک سری ارزش نمایان شده‌اند. و این ارزش‌ها، به صورت قواعدی در آمده‌اند که در چهار سطح اجتماعی





جهت پاسخگویی به آنها به وجود می‌آید. بر همین اساس لازم می‌نماید تا در هر برهه‌ای از تاریخ براساس نیازها و خواست‌های آن زمان معماران دست به طراحی بزنند. به عبارتی، همانطور که یک‌سوی خانه بسته به ارزش‌ها و اصول منبعث از اسلام است؛ سوی دیگر آن وابسته به خواست‌ها و نیازهای کاربران آن - که همانا مسلمان معاصر است - می‌باشد. در واقع تعمیم هر نوع الگویی به مسکن معاصر بدون در نظر گرفتن نیازها و خواسته‌های مسلمان معاصر کاری عبث و بیهوده خواهد بود. به همین دلیل در نوشتار حاضر سعی در ارزیابی الگوهای ارائه شده بر اساس نیازها و خواسته‌های معاصر بوده که به شکل پرسشنامه به تحلیل الگوها پرداخته شد.

را بیان می‌دارد. منشی که از اصول و بنیان‌های اسلامی به دست می‌آید. این منش‌ها به عنوان الگو و شیوه‌ی زندگی مطرح می‌گردد و اصولی را جهت زندگی فرد مسلمان و روابط وی با محیط اجتماعی و مادی و به عبارت دیگر شیوه‌ی زندگی مسلمانان را تعیین می‌نماید؛ و اگر خانه ظرف زندگی انسان در نظر گرفته شود^۳؛ بنابراین طراحان و معماران باید براساس معیارهایی که اسلام به عنوان شیوه‌ی زندگی برای مسلمانان پیشنهاد داده است، عمل کنند. به عبارت دیگر، طراحی خانه یک مسلمان، بایستی حاصل نوع زندگی او که مبتنی بر ارزش‌ها و عقاید اسلامی، خواهد بود.

مسئله‌ی مهم در مورد مسکن، پیچیدگی خاص این بناست؛ چراکه این بنا در ارتباط با نیازهای متغیر آدمی و در

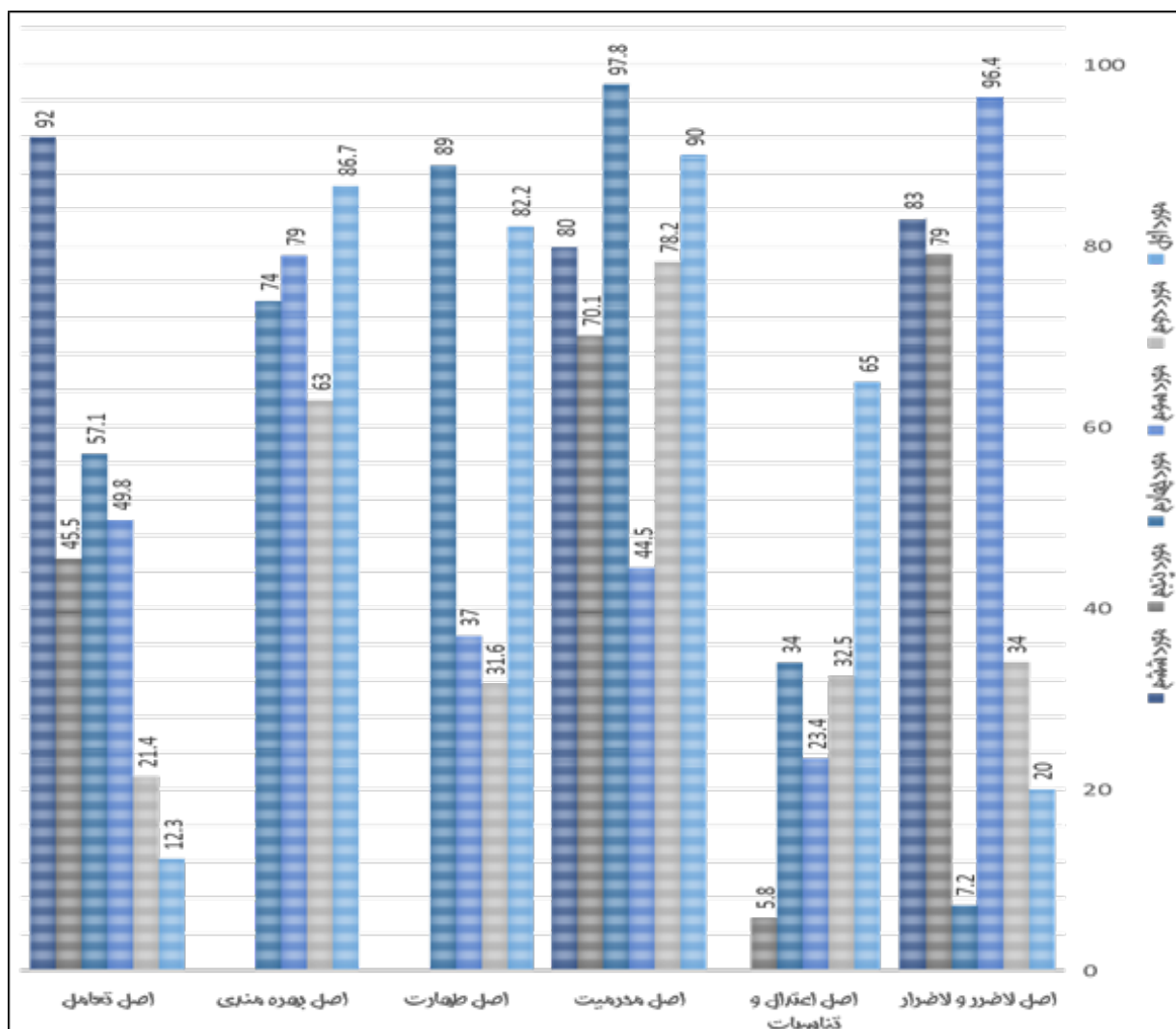
ردیف	سوال	میزان اهمیت			
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد
۱	تا چه اندازه تمایل به شناخت همسایه های خود دارید؟				
۲	امنیت محله/مجموع مسکونی را چه اندازه در خرید مسکن مهم میدانید؟				
۳	در قبال فضاهای مشاعات/فینا چقدر مسئولیت پذیر هستید؟				
۴	آیا در نامسازی و بلندمرتبه سازی اهمیتی به ساختمان های اطراف می دهید؟				
۵	مقیاس انسانی چه اندازه در ساخت مسکن برای شما اهمیت دارد؟				
۶	وجود فضاهای باز و نیمه باز در عرصه زمین مسکونی چقدر شما را به وجد می آورد؟				
۷	میزان بهره گیری از نور طبیعی در منزل چه اندازه برایتان مهم است؟				
۸	تهویه طبیعی در مقایسه با تهویه مصنوعی چه اندازه برایتان مهم است؟				
۹	تا چه اندازه در ساخت مسکن / خرید مسکن به حق نورگیری و سایه اندازی همسایه توجه می کنید؟				
۱۰	چه اندازه استفاده از مصالح بومی در ساخت مسکن برایتان مهم است؟				
		صفحه اول			
شماره پرسشنامه:					

تصویر ۱. نمونه‌ای از پرسشنامه‌های تدوین شده برای پرسشنامه (مأخذ: نگارندگان)



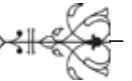
تعداد نمونه‌ی آماری مورد پژوهش ۶۰۰ عدد بود. با توجه اعتنای ۸۳ درصدی پژوهش، جمع امتیاز مربوط به هر مؤلفه برابر با ۴۹۸۰ می‌باشد. پس از تکمیل پرسشنامه‌ها و جمع‌بندی آنها در جدول، امتیازهای به‌دست آمده در نمودار قرار گرفت تا بتوان به مقایسه‌ی جامعی از الگوهای ارائه شده رسید و میزان اهمیت آن‌ها را در جامعه‌ی معاصر سنجید.

جهت تحلیل نتایج حاصل از پرسشنامه، ابتدا سؤالات موجود کدگذاری گردید. سپس نظرات داده شده در طیف میزان اهمیت وزن‌دهی و امتیاز عددی ۱ تا ۵ به پاسخ‌ها داده شد. بدین ترتیب که امتیاز ۱ به معنی بی‌اهمیت و امتیاز ۵ به معنی بسیارمهم و ضروری جلوه‌گر است. جامعه‌ی آماری مورد پژوهش به شیوه‌ی نمونه‌گیری خوشه‌ای از میان افراد ساکن محلات مختلف شهر تبریز انجام شد. که



نمودار ۲. ارزیابی مدل اسلامی مسکن مطلوب بر اساس نیاز جامعه‌ی معاصر ایران (مأخذ: نگارندگان)





قطع رابطه بین مفهوم فرهنگ و فضای معماری شده است؛ و در این بین رشد پرشتاب شهرهای بزرگ، مسکن را به یکی از مسائل حاد توسعه بدل کرده است. در این راه توجه به مبانی منبعث اسلامی و نیازهای معاصر مردم ایران جهت شناخت و تدوین راهکارهای پاسخ‌ده، امری ضروری است.

در خانه‌های امروزی می‌توان گفت که بیشتر فضاهای خانه که باعث مطلوبیت و آرامش بخشی آن می‌شدند؛ به نوعی قربانی احتیاجات اقتصادی و اجتماعی شده و ارتباطات مکانی - فضایی ایجاد شده که در ابتدا مبتنی بر نیاز متعالی انسانی و مبانی منبعث از اسلام بود؛ کم‌کم تحلیل رفته و به حداقل رسیده است.

بر اساس تحلیل‌های انجام شده و نتایج حاصل از آن، می‌توان به عنوان راهکار جهت ارتقای کیفیت مسکن و محیط مسکونی، برای نیل به مسکن مطلوب اسلامی، مدل اسلامی مسکن مطلوب را ارائه داد؛ که پژوهش حاضر علاوه بر ارائه‌ی مورد مذکور، آن را مطابق با نیاز جامعه‌ی معاصر ارزیابی نمود. این امر سبب می‌شود تا معمار معاصر برای طراحی خود، علاوه بر مدنظر قرار دادن ارزش‌های اسلامی، براساس آنچه گذشت این ارزش‌ها را مطابق با نیاز امروز به روز نماید.

این معیارها می‌توانند مسیر مناسبی را برای رسیدن به مطلوبیت در مسکن معاصر در عین هماهنگی با ارزش‌های خانواده‌ی مسلمان ایرانی ارائه دهند و امکان زندگی سالم را در مسکنی سالم مهیا سازند. بنابراین، بهبود بخشیدن به ویژگی‌های کیفی مسکن همانا بهبود بخشیدن به روح مستقر در کالبد است. امید است خانه‌ی معاصر نیز بتواند آرامش واقعی را برای انسان معاصر فراهم آورد. رهیافت مشخصی که بر پایه‌ی مطالعات و مباحث تحلیل این پژوهش برای افزایش مطلوبیت معماری مسکن معاصر ایرانی - اسلامی از منظر کیفیت می‌توان به یقین بیان نمود همسویی بین شاخص‌ها در آن واحد، متناسب با زمان و ارتباط متقابل آنها در یک رابطه‌ی طولی است به نحوی که وحدتی را متضمن گردند. این گونه است که معماری خانه به طبیعت و فطرت خود نزدیک گشته و نیازهای

بررسی نمودار ۲ نشان می‌دهد که بیشترین امتیاز کسب شده مربوط به نهی اشاعه‌ی بو در خانه‌ی معاصر است. از این منظر، شاید بتوان به اهمیت نقش طراحی به عنوان یک عنصر شاخص در طراحی مسکن پی برد. پس از آن امنیت محله، وسعت خانه، سلسله‌مراتب فضایی و حفظ و اشاعه‌ی طبیعت بیشترین امتیاز را کسب کردند. از طرفی الگوهای مربوط به استفاده از مصالح بومی و پرهیز از تشخیص کالبدی به ترتیب کمترین امتیاز را کسب کردند؛ که نشان از تغییر در سبک زندگی مردم معاصر دارد. نمودار ۲، جهت بررسی بیشتر این ارتباط ارائه شده است.

در الگوی مسکن امروز، همگرایی حوزه‌های فرهنگ، اقتصاد، سیاست، تکنولوژی و اجتماع فرایند تکاملی پایان‌ناپذیری را پدید می‌آورد. احتمالاً گفتگوی میان فرمها و فضاهای جدیدی که اکنون طراحی و ساخته شده با آینده بالقوه آنها وجود خواهد داشت. ارتباطی که روزبه‌روز کمرنگ‌تر خواهد شد. بنابراین برای حفظ زنجیره‌ی مسکن ایرانی در طول تاریخ باید گذشته را ورق زد تا بتوان راه آینده را با درس گرفتن از گذشته هموارتر ساخت و با تجزیه‌ی عوامل مؤثر بر مسکن و فضاهای زندگی از گذشته تا فردا به تحلیل و ارزشیابی آنها پرداخت (علی‌الحسابی و کرانی ۱۳۹۲، ۳۴). بهره‌گیری از معانی، مفاهیم و فرهنگ جامعه می‌تواند مانع از ساخت‌وسازهای بیهوده و بی‌معنا و حفظ سلسله مفاهیم حاکم بر اجزای فیزیکی و غیرفیزیکی خانه گردد؛ و پافشاری پژوهش حاضر درست بر همین نکته است که با بهره‌گیری از ناخودآگاه جمعی که در طول تاریخ شکل گرفته؛ به نیاز امروز مسکن پاسخ بگوید.

۴. نتیجه‌گیری

بر اساس آنچه مطرح شد می‌توان نتیجه گرفت که مسکن دارای ابعاد گوناگون اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و روانی است و نمی‌توان با دیدی یک‌بعدی به آن نگریست. بنابراین کیفیت و کمیت هر دو در مسکن مهم هستند و از آنجا که رضایت مصرف‌کنندگان در نهایت بیشترین اهمیت را دارد؛ مسکن باید متناسب با ارزش‌های سنتی، ویژگی‌های محیطی، اعتقادی، فرهنگی و اجتماعی ایشان باشد. متأسفانه انقطاع به وجود آمده در فرهنگ ما موجب



آمده و راهکارهای عملی بکار برده شده در آنها می‌تواند چراغ راه نمودهای کالبدی معاصر باشد. با وجود آن که تحقیق پیرامون موضوع مسکن اسلامی جای کار بسیار دارد؛ با این حال امید است پژوهش حاضر مسیر مناسبی در جهت برنامه‌ریزی‌های آتی مسکن فراهم کند.

انسان را به عنوان تجلی اسم اعظم الهی برآورده می‌سازد. در ادامه‌ی مسیر پژوهش، در جهت ارائه راهکارهای عملی طراحی، بررسی خانه‌های سنتی ایران و استخراج نمودهای کالبدی مطابق با مدل اسلامی مسکن مطلوب می‌تواند راهگشای طراحان گردد؛ چراکه مسکن سنتی در طول زمان بر اساس پس‌زمینه‌ی دینی و فرهنگی ملت به وجود

پی‌نوشت

۱. البته این موارد توسط نگارندگان با توجه به منابع محدود مورد مطالعه، نگاشته شده است؛ شایان ذکر است که می‌توان بر مبنای منابع بیشتر مواردی دیگری را به این نکات افزود.
۲. امام حسین: هرکس بنایی را بسازد و در ساختن آن کم گذارد؛ اجری نخواهد برد» (بحار الانوار، باب ۲۶).
۳. صفة (۵۲): ۸

منابع

۱. قرآن کریم، ۱۳۸۷. مؤسسه الهادی. مرکز چاپ و نشر قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه، ۱۳۷۹. ترجمه‌ی محمد دشتی. قم: مشهور.
۳. نهج الفصاحه، ۱۳۶۴. ترجمه و شرح عبدالرسول پیمانی و محمد امین شریعتی. اصفهان: خاتم الانبیا(ص).
۴. احمدی دیسفانی، یداله، و محمد علی‌آبادی، ۱۳۹۰. کنکاشی در باب شکل شهر سنتی از منظر اندیشه اسلامی. باغ نظر ۸ (۱۹): ۱۷-۳۰.
۵. اخوت، هانیه، ۱۳۹۰. بازشناسی مؤلفه‌های هویتی مسکن سنتی بر اساس آیات قرآن و روایات. پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم ۳ (۲): ۶۸-۸۶.
۶. اطهری، کمال، و مهرداد جواهری‌پور، ۱۳۸۳. طرح پژوهشی نظام مالی تأمین مسکن کم‌درآمدها. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان ملی زمین و مسکن.
۷. اکرمی، غلامرضا، و فائزه زارع، ۱۳۹۲. طراحی خانه در بافت سنتی شهری، مطالعه موردی: طراحی در بافت سنتی قم. هنرهای زیبا ۱۸ (۲): ۵۵-۶۸.
۸. اهری، زهرا، اصغر ارجمندنیا، سید محسن حبیبی، و فرهاد خسروخاور، ۱۳۶۷. مسکن حداقل. تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
۹. آروین، عباسعلی، و محسن نیازی، ۱۳۸۵. خانه‌های تاریخی کاشان، ویژگی‌های اقلیم‌شناختی معماری بومی شهر کاشان. پژوهشنامه کاشان (کاشان شناخت) (۳): ۸۳-۱۰۷.
۱۰. آصفی، مازیار، و الناز ایمانی، ۱۳۹۱. چالش‌های فناوری‌های نوین در معماری و تعامل آن با ارزش‌های معماری اسلامی ایران. باغ نظر ۹ (۲۱): ۲۱-۳۴.
۱۱. آصفی، مازیار، و الناز ایمانی، ۱۳۹۱. ریشه‌یابی و شناخت عوامل دگرگون‌ساز روح معماری گذشته ایران در گذر زمان، اصالت گذشته، تازگی اکنون. هویت شهر ۸ (۱۹): ۶۳-۷۶.
۱۲. آصفی، محمدمهدی، ۱۳۸۵. آرامش در آیین‌های وحی. ترجمه‌ی علیرضا سروش و محمدحسین سرانجام، تهران و قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره).
۱۳. بابایی، احمدعلی، ۱۳۸۲. برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۴. بمانیان، محمدرضا، ۱۳۹۱. تبیین اصول طراحی مسکن از دیدگاه قرآن کریم. صندوق حمایت از پژوهشگران.
۱۵. بمانیان، محمدرضا، نسیم غلامی رستم، و جنت رحمت پناه، ۱۳۸۹. عناصر هویت‌ساز در معماری سنتی خانه‌های ایرانی، نمونه موردی: خانه رسولیان یزد. مطالعات هنر اسلامی ۷ (۱۳): ۵۵-۶۸.
۱۶. بورک‌هات، تیتوس، ۱۳۷۶. هنر مقدس، مبانی هنر اسلامی. ترجمه‌ی جلالی ستاری. تهران: سروش.
۱۷. بیٹی، حامد، ۱۳۸۹. بررسی نقش حیاط در سازماندهی خانه‌های تاریخی: مطالعه موردی خانه‌های دوره‌ی قاجار تبریز. کتاب ماه هنر (۱۴۹): ۶۴-۵۸

۱۸. پورمند، حسنعلی، و محمدرضا ریخته‌گران. ۱۳۸۵. حقیقت مکان و فضای معماری. *مطالعات هنر اسلامی* (۴): ۴۳-۶۰.
۱۹. جوادی آملی، عبدالله. ۱۳۸۱. *مفاتیح الحیاه*. قم: مرکز نشر اسرا.
۲۰. حائری مازندرانی، محمدرضا. ۱۳۸۸. خانه، فرهنگ، طبیعت، بررسی معماری خانه‌های تاریخی و معاصر به منظور تدوین فرآیند و معیارهای طراحی خانه. تهران: انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
۲۱. حاجیانی، ابراهیم. ۱۳۸۱. *الگوهای سبک زندگی ایرانیان*. تهران: انتشارات مرکز تحقیقات استراتژیک.
۲۲. حسینی همدانی، سید محمدحسین. ۱۴۰۴ ق. *انوار درخشان*، ج ۱۳. تهران: کتابفروشی لطفی.
۲۳. حکیمی، محمدرضا، محمد حکیمی، و علی حکیمی. ۱۳۷۱. *الحیاه*، جلد ۶. ترجمه‌ی احمد آرام. دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۲۴. دهخدا، علی‌اکبر. ۱۳۳۷. *لغت‌نامه*. تهران: سروش.
۲۵. راپاپورت، ایروس. ۱۳۸۲. *خاستگاه‌های فرهنگ معماری*. ترجمه‌ی صدف آل‌رسول و افرا بانک. *فصلنامه فرهنگستان هنر*.
۲۶. زندیه، مهدی، و سمیرا پروردی‌نژاد. ۱۳۸۹. توسعه‌ی پایدار و مفاهیم آن در معماری مسکونی ایران. *مسکن و محیط روستا* ۲۹ (۱۳۰): ۲-۲۱.
۲۷. ستاری ساربانقلی، حسن. ۱۳۹۰. سطح‌بندی شهر در کلام پیامبر اسلام (ص). *مطالعات شهر ایرانی اسلامی* ۱ (۳): ۴۷-۵۵.
۲۸. شایبیرچیم، جی. ۱۳۷۹. مدیریت شهر. ترجمه‌ی پرویز زاهدی. تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
۲۹. شولتز، کریستیان نوربرگ. ۱۳۸۲. *معماری، معنا و مکان*. تهران: انتشارات کتابفروشی تهران.
۳۰. طالب، مهدی. ۱۳۶۸. عوامل مؤثر در مهاجرت روستایی در ایران. *رشد آموزش علوم اجتماعی* (۲): ۱۴-۲۰.
۳۱. عبدالهی، رکسانا، بهنام زاده، آزاده شاهچراغی، و ایرج اعتصام. ۱۳۹۴. تدوین مؤلفه‌های شفاف‌بخشی منظر در باغ‌های ایرانی و کاربرد آن در طراحی فضاهای باز شهری. *مدیریت شهری* ۱۴ (۳۹): ۳۱۷-۳۴۵.
۳۲. علی‌آبادی، محمد. ۱۳۸۴. *خانه‌های دل (بحثی در تبیین بعضی از اصول ساختاری از دیدگاه تفکر اسلامی)*. تهران: اسوه.
۳۳. غضبانیپور، جاسم. ۲۰۰۱. *خانه‌ی ایرانی*. ترجمه‌ی مینو علیان. تهران: سازمان ملی زمین و مسکن.
۳۴. فاضل قانع، حمید. ۱۳۸۲. *سبک زندگی براساس آموزه‌های اسلامی*. قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی (صداوسیما) قم.
۳۵. کلینی، محمدرضا. ۱۳۹۰. *اصول کافی*. ترجمه‌ی احمد بانپور. استوار.
۳۶. کوپر، کلیر. ۱۳۷۹. *خانه همچون نمادی از خود*، کتاب مبانی فلسفی و روان‌شناختی ادراک فضا.
۳۷. کی‌نژاد، محمدعلی، و محمدرضا شیرازی. ۱۳۸۹. *خانه‌های قدیمی تبریز*. تهران: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه‌ی تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری.
۳۸. مخبر، عباس. ۱۳۶۳. *ایجاد اجتماعی مسکن*. تهران: انتشارات برنامه و بودجه.
۳۹. معماریان، غلامحسین. ۱۳۸۷. *آشنایی با معماری مسکونی ایرانی، گونه‌شناسی درونگرا*. تهران: سروش دانش.
۴۰. نصر، طاهره. ۱۳۹۰. ارزیابی معماری امروز مسکن ایرانی (با توجه به مفهوم مسکن به عنوان اصلی‌ترین نیاز بشر). *در اولین همایش ملی مسکن ایرانی، شیراز: دانشگاه آزاد اسلامی شیراز*.
۴۱. نصر، سیدحسین. ۱۳۸۴. *مسلمان امروزی و دگرگونی معماری محیط شهری اسلامی*. آبادی ۱۵ (۴۸).
۴۲. نقره‌کار، عبدالحمید، و محمد منان رئیسی. ۱۳۹۰. تحلیل نشانه‌شناختی سامانه‌ی مسکن ایرانی بر پایه‌ی ارتباط لایه‌های متن/مسکن. *هنرهای زیبا* ۳ (۴۶): ۵-۱۴.
۴۳. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۱. تأثیر معماری و شهر بر ارزش‌های فرهنگی. *هنرهای زیبا* ۱۱ (۱۱): ۷-۶۲.
۴۴. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۹۲. *تأملاتی در مبادی شهر اسلامی*. کتاب ماه هنر ۴ (۱۷۸): ۴-۱۵.
۴۵. وثیق، بهزاد، آزاده پشتونی‌زاده، و محمدرضا بمانیان. ۱۳۸۸. مکان و مسکن از منظر اسلام. *پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم* ۳ (۱۱): ۹۳-۱۰۲.
۴۶. هاشمی رفسنجانی، علی‌اکبر. ۱۳۸۴. *فرهنگ قرآن کلید راهیابی به موضوعات و مفاهیم قرآن کریم*. انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۴۷. هایدگر، مارتین. ۱۳۸۱. *شعر، زبان و اندیشه‌ی راهی (انسان شاعرانه سکنی می‌کند)*. ترجمه‌ی عباس منوچهری. تهران: مولی.

References

1. *Holy Quran*. 2015. Al-Hadi Institute. Holy Quran Printing and Publishing Center.
2. *Nahjolbalagheh*. 2000. Translated by Muhammad Dashti. Qom: Mashhur.

3. *Nahjolfasaheh*. 1985. Translated and Descripted by Abdorrasul Peymani and Muhammad Amin Shariati. Isfahan: Khatam al-Anbia.
4. Abdollahi, Roksana, Behnaz Aminzade, Azadeh Shahcheraghi, and Iraj Etesam. 2015. Compilation Of Healing Elements In Persian Gardens And Its Application In Urban Open Spaces Design. *Urban Management 14* (39): 317- 345.
5. Ahari, Zahra, Asghar Arjmandnia, Seyed Mohsen Habibi, and Farhad Khosrokhavar. 1988. *Minimal Housing*. Tehran: Building and Housing Research Center.
6. Ahmadi Disfani, Yadolah, and Mohammad Aliabadi. Traditional City Structures From Perspective Of Islamic Notions. *Bagh-e-Nazar 8* (19): 17-30.
7. Akrami, Gholamreza, and Zare Faezeh. 2013. Housing Design In The Traditional Urban Texture (Case Study: Design In The Traditional Texture Of Qom). *Honar-ha-ye-Ziba 18* (2): 55- 68.
8. Aliabadi, Muhammad. 2005. *Homes of Heart (A Discussion on Explaining Some of the Structural Principles from the Perspective of Islamic Thinking)*. Tehran: Osve.
9. Arvin, Abbasali, and Mohsen Niazi. 2006. Historical Buildings Of Kashan, Climatic Characteristics Of The Vernacular Architecture Of Kashan City. *Pazhuheshnameye Kashan (Kashan Shenakht) (3)*: 83- 107.
10. Asefi, Maziar, and Elnaz Imani. 2014. Evaluation of the Challenges of the application of new Technologies in Architecture: The Interaction with Iran's Islamic Architectural Values. *Bagh-e-Nazar 9* (21): 21- 34.
11. Asefi, Maziar, and Elnaz Imani. 2014. Recognition and Evaluation of the Transformational Factors of the Spirit of Iranian Traditional Architecture: Originality of the Past, Novelty of Today. *Hoviatshahr 8* (19): 63- 76.
12. Asefi, Muhammad Mahdi. 2006. *Relaxation in the Mirror of Revelation*. Translated by Alreza Soroush and Muhammad Hossein Saranjam. Tehran and Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute Press Center.
13. Athari, Kamal, and Mehrdad Javaheripoor. 2004. *The Research Project Of The Financial System For Providing Low-Income Housing*. Tehran: Ministry of Housing and Urban Development, National Land and Housing Organization.
14. Babae, Ahmad Ali. 2003. *Selection of Tafsir Nemooneh, Vol. 3*. Tehran: Dar al-Kotob al-Eslamieh.
15. Beiti, Hamed. 2011. The Role of the Yard in Organizing Historical Houses: A Case Study of Qajar Period Houses in Tabriz. *Ketab-e Mah-e Honar* (149): 58- 64.
16. Bemanian, Muhammadreza. 2012. *Explaining the Principles of Housing Design from the Point of View of The Holy Quran*. Iran National Science Foundation.
17. Bemanian, Muhammadreza, Gholami Rostam Nasim, Rahmat Panah Jannat. 2010. Identity-Promoting Elements In the Traditional Architecture of Persian Houses; A Case Study on The Rasoulia House of Yazd. *Islamic Art 7* (13): 55- 68.
18. Burdckhart, Titus. 1988. *Sacred Art in East and West: Its Principles and Methods*. Translated by Jalal Sattari. Tehran: Soroush.
19. Copper, Clear. 2000. *House as a Symbol of Self, Book of Philosophical and Psychological Principles of Perception*.
20. Dekhoda, Ali Akbar. 1958. *Dictionary*. Tehran: Soroush.
21. Fazel Ghane, Hamid. 2003. *Lifestyle Based on Islamic Teachings*. Qom: Islamic Researches Center (IRIB of Qom).
22. Ghazbanpoor, Jasem. 2001. *Iranian House. Translated y Minoo Olian*. Tehran: National Organization of Land and Housing.
23. Haeri Mazandarani, Muhammadreza. 2009. *House, Culture, Nature, Architecture of Historic and Contemporary Homes for Designing Home Design Processes and Criteria*. Tehran: Studies and Researcesh on Urbanism and Architecture Publications Center.
24. Hajjani, Ebrahim. 2002. *Iranian Lifestyle Patterns*. Tehran: Strategic Research Center Press.
25. Hakimi, Muhammadreza, Muhammad Hakimi, and Ali Hakimi. 1993. *Alhayat, Vol 6*. Translated by Ahmad Aram. Office of Islamic Culture Publication.
26. Hashemi Rafsanjani, Aliakbar. 2005. *The Quran's culture as a key to the Qur'an's Themes and Concepts*. Islamic Development Organization of Qom Islamic Seminary Publications.
27. Heidegger, Martin. 2002. *Poetry, Language, Thought*. Translated by Abbas Manuchehri. Tehran: Mola.
28. Hosseini Hamedani, Seyed Muhammad Hassan. 1984. *Shining Lights, Vol 13*. Tehran: Lotfi Bookstore.
29. Javadi Amoli, Abdollah. 2002. *Mafatih al-Hayat*. Qom: Esra Publishing Center.
30. Koleini, Muhammadreza. 2011. *Osul-e Kafi*. Translated by Ahmad Banpoor. Ostovar.
31. Keynezhad, Muhammad Ali, and Muhammad Reza Shirazi. 2011. *Historic Houses of Tabriz*. Tehran: Iranian Academy of the Arts, Institute of Printing, Translating, and Publishing Artistic Works.
32. Memarian, Gholamhossein. *Getting to Know Iranian Residential Architecture, Introverted Typology*. Tehran: Soroush-e Danesh.
33. Mokhber, Abbas. 1983. *Social Aspects of House*. Tehran: Plan and Budget Publications.
34. Naghizade, Muhammad. 2002. The Impact of Architecture and City on Cultural Values. *Honar-ha-ye-Ziba 11* (11): 7-62.
35. Naghizade, Muhammad. 2013. Reflections on the Entrances of Islamic City. *Ketab-e Mah-e Honar 4* (178): 4-15.
36. Nasr, Seyed Hossein. 2005. Today's Muslim and The Transformation of Islamic Urban Environment Architecture. *Abadi* (48).



37. Nasr, Tahere. 2011. *Assessing The Architecture Of Today's Iranian Housing (Considering The Concept Of Housing As The Main Human Need)*. In First National Conference of Iranian Housing, Shiraz: Islamic Azad University, Shiraz Branch.
38. Noghrekar, Abdolhamid, and Mohammad Mannan Raeisi. 2011. Semiology's Analysis of Iranians Housing System Based on Relations of Text/Housing Layers. *Honar-ha-ye-Ziba* 3 (46): 5- 14.
39. Okhovvat, Haniye. Recognition Of Identity Criteria Of Traditional Housing In View Of The Quran And The Infallibles (As). *Interdisciplinary Quranic Studies* 3 (2): 68- 86.
40. Poormand, Hassanali, and Muhammadreza Rikhtegaran. 2006. The Truth of the Place and the Architectural Space. *Islamic Art* (4): 43- 60.
41. Rapoport, Amos. 2007. *Origins of Architectural Culture*. Translated by Sadaf Alerasool and Afra Bank. Iranian Academy of the Arts Journal.
42. Sattari Sarbanghali, Hassan. 2011. The Leveling of the City in The Words of The Prophet of Islam. *Visual Arts* 1 (3): 47- 55.
43. Schultz, Christian Norberg. *Architecture, Meaning and Place*. Tehran: Tehran Bookstore Publications.
44. Shabirchima, J. 2001. *Urban Management*. Translated by Parviz Zahedi. Tehran: Pardazesh va Barnamerizie Shahri Corporation.
45. Taleb, Mahdi. 1990. Factors Affecting Rural Immigration in Iran. *Roshd, Social Sciences Teaching* (2): 14- 20.
46. Vasigh, Behzad, Azade Pashtoonizade, and Muhammad Reza Bemanian. 2009. Place and Housing in Islam. *Quranic Studies* 3 (11): 93- 102.
47. Zandiyeh, Mahdi, and Parvardi Nejad Samira. 2010. Sustainable Development and it's Concept in Housing Architecture of Iran. *Housing And Rural Environment* 29 (130): 2- 21.





Journal of Research in Islamic Architecture / No.20 / Autumn 2019

Assessment Of Islamic Housing Design Concepts, With The Aim Of Recreating In Modern Housing

Reza Hosseinpour*

Azita Belali Oskoyi**

MohamadAli Keynejad***

Received:16/04/2018

Accepted: 22/09/2018

Abstract

The need for housing is one of the most basic human needs. According to the principle thirty-one constitution of Islamic Republic of Iran, having adequate housing is the right of every Iranian individual and family. The qualitative indicators of housing has always been the most sensitive instruments are accommodation plan. In other words, Muslims should be chosen home layout, which allows the growth and excellence of the individual, family and society based on Islamic beliefs provide. In this context, the principles of Islam has provided guidance in order to achieve the desired quality of housing.

The research aims is to answer the basic question that is created: Which factors of quality of traditional architecture can be used due to changes in the conditions of society and the way people live, to lead to Islamic values in contemporary housing. Accordingly, Article is a qualitative study and For the final evaluation of the Analytic Hierarchy Process data is used. Gathering data on the basis of lists for interview techniques, questionnaires, have been observed. In this way, the documentary and library and map analysis has been used.

Results and findings can be categorized in three parts

- o Extraction The Islamic concepts related to housing in the model of islamic optimal housing
- o Extraction architectural design patterns of traditional housing fits with this model
- o Prioritization patterns based on contemporary Muslim needs

Keywords: boundary, space, Islamic architecture of Iran, boundlessness, bounded.



Effective Factors of Place Making in the Islamic Iranian City, Case Study: Nasir al-Mulk Mosque and Shiraz Atiq Jame' Mosque

Ali Reza Sadeghi *

Associate Professor, Conservation and Restoration School, Art University of Isfahan

Mehdi Khakzand **

Assistant Professor of Architecture, Department of Architecture, Faculty of Architecture & Urban Planning, Iran University of Science & Technology

Omid Bagherzadeh **

Master Student of Urban Design, Department of Urban Planning & Design, Faculty of Art and Architecture, Shiraz University

Received: 18/09/2017

Accepted: 10/10/2018

Abstract

Today's Islamic Iranian city must be an appropriate place to meet the diverse needs of citizens where relations between citizens together, and with the natural and artificial environment around them is set based on the values and Monotheism teachings of the religion of Islam. In fact, it seems that the ultimate goal of the Islamic Iranian city as a habitat is to pave the way of man towards the divine grace. In the ancient Islamic Iranian city, public spaces have always been a place for the crystallizing the unity of the Islamic Ummah, holding communal religious practices, trading, establishing social interactions, and communicating with the natural environment. Defined public spaces, lively, flexible, thriving, environmentally friendly and with a special meaning, this study refers to them as place, and their creation defines the Islamic Ummah, not merely the accumulation of human beings. The places that need for them in today's Islamic Iranian cities are felt more than ever. Certainly an excellent example of such spaces in the past Islamic Iranian cities has been the space and the courtyard of historical mosques. In fact, the mosques were on the one hand a venue for worship, and on the other hand, the place that organized the social life of the neighborhoods inhabitants and resolved the affairs of the people. Mosques have always played a role in various fields such as strengthening social cohesion, promoting public participation, increasing social security, building functional diversity and enhancing the sense of belonging. Leading the city's path into the courtyard of mosques turned these spaces into urban public spaces. The presence of such spaces in the fabric of cities and urban neighborhoods brings a vitality and social life to the Islamic cities. Therefore, this research seeks to identify the effective factors to make and develop places in the Islamic Iranian cities through the analysis of the physical, semantic and functional characteristics of mosques as the most excellent example of public place in the Islamic Iranian cities. In this regard, two historical mosques in the city of Shiraz (Atiq and Nasir al-Mulk Mosques), which have unique semantic physical characteristics, have been selected as a case study. Atiq Jame' Mosque, as the oldest mosque in Shiraz, has always played a central and pivotal role in the religious, historical, cultural, social and political structure of Shiraz city and with many general and historical areas of Shiraz, such as the bazaar, historical neighborhoods, Shah Cheragh, Now Mosque (the New Mosque), and the city entrance gate have a spatial-physical continuity. The sixth entrance of the mosque, located on the different sides, is a testimony to the unique prosperity and

Managing Director: vice chancellor for
research-Iran University of Science and Technology

Editor-in-chief: Mohsen Faizi

Administrative Director:

Fatemeh Mehdizadeh seraje

Administrative assistant:

AmirHosein Yousefi - Zahra Kashanidoust

Persian literary Editor: Sara Motevalli

English literary Editor: MohammadReza Attaee

Editorial Board Members:

Seyyed Gholam Reza Eslami: Associate Professor,
Tehran University

Hasan Bolkhari: Associate Professor, Tehran University

Mostafa Behzadfar: Professor,

Iran University of Science and Technology

Mohammad Reza Pourjafar: Professor,

Tarbiat Modares University

Mahdi Hamzeh Nejad: Assistant Professor,

Iran University of Science and Technology

Esmail Shieh: Professor, Iran University

of Science and Technology

Manoochehr Tabibian: Professor, Tehran University

Mohsen Faizi: Professor, Iran University

of Science and Technology

Hamid Majedi: Associate Professor, Science and

Research Branch, Islamic Azad University

Asghar Mohammad Moradi: Professor, Iran University

of Science and Technology

Gholam Hossein Memariyan: Professor, Iran University

of Science and Technology

Fatemeh Mehdizadeh: Professor, Iran University

of Science and Technology

Mohammad Naghizade: Assistant Professor, Science and

Research Branch, Islamic Azad University

Ali Yaran: Professor, Iran Ministry of Science,

Research and Technology

Design assistant: AmirHosein Yousefi

Reviewers for Volume6, Number20:

Ali Asadpour: Assistant Professor, Shiraz Art University

MohammadReza Attaee: Assistant Professor, Azad University

Parisa Hashempur: Assistant Professor, Tabriz Islamic Art

Mohamad Bagher Kabirsaber: Assistant Professor, Tehran
University

Reza Kheirodin: Associate Professor, Iran University of Science
and Technology

Shariar Nasekhian: Assistant Professor, Isfahan Art University

Ahad Nezhad Ebrahimi: Assistant Professor, Tabriz Islamic Art
University

Abdolhamid Noqrekar: Associate Professor, Iran University of
Science and Technology

Saeed Norozian: Assistant Professor, Shahid Beheshti University

Maryam Roosta: Assistant Professor, Shiraz University

Samaneh Taghdir: Assistant Professor, Iran University of
Science and Technology

Jafar Taheri: Assistant Professor, Ferdosi University

Saeid Ali Tajer: Assistant Professor, Boali University





- **Manifestation of Mundus Imaginalis in Urban Design, from Imagination to Reality
Case Study: Qibla plaza, Mashhad**
Seyed Abdolhadi Daneshpour / Zahra Ghafari azar / Fatemeh Dorosti

- **Assessment Of Islamic Housing Design Concepts, With The Aim Of Recreating In
Modern Housing**
Reza Hosseinpour / Azita Belali Oskoyi / MohamadAli Keynejad

- **Effective Factors of Place Making in the Islamic Iranian City, Case Study: Nasir
al-Mulk Mosque and Shiraz Atigh Jame' Mosque**
Ali Reza Sadeghi / Mehdi Khakzand / Omid Bagherzadeh

- **Comparative Study of Child and Environment Intercommunication from Islamic
and Western Perspective**
Morteza Mirgholami / Minoos Gharehbaglou / Parya Parsa

- **A Critique on the Urban and Architectural Processes Regarding Mehr Housing
Program, in Comparison to the Endemic Architecture and Urban Planning
Measures and Values: The Case Study of Khameer Seaport**
MohamadSaleh Shokouhi Bidhendi / Ali Sobhani / Sepehr Zhand

- **Typology of Buttresses in Iranian Architecture**
Narges Karimi / Reza Abouei / Dariush Heydar

- **Indexing of Contentment in Architecture**
Mohammad Mahvash / Mahdi Saedvandi